

ŠTA JE PISAC HTIO DA KAŽE

Vodič kroz čitanke za 5. i 6 razred
devetogodišnje škole

LEKTIRA
NARODU

ŠKOLEGIJUM
LEKTIRA

3

ŠKOLEGIJUM
LEKTIRA
3

Izdavač:
Mas Media Sarajevo
Fond otvoreno društvo BiH

Za izdavača:
Emina Šukalo
Dobrila Govedarica

Recenzenti:
Dejan Ilić
Namir Ibrahimović

Ilustracija na naslovnoj strani:
M. C. Ešer

Korektura:
Sandra Zlotrg

Dizajn:
Asim Delilović

DTP:
Boriša Gavrilović

Tiraž:
3000 primjeraka

ISSN 2303-5463

Knjiga se obraća i čitaocima i čitateljicama, koristi se rodno osjetljiv jezik, ali se ponegdje prave ustupci zbog prohodnosti teksta. Tako se u slučajevima da se riječ odnosi i na žene i na muškarce negdje koriste naporedni oblici (nastavnik ili nastavnica), negdje neutralni oblici (daci) ili oblici samo u muškom rodu (čitalac).

Tekstovi preuzeti iz čitanki: Svezame, otvori se! čitanka za 5. razred osnovne škole / Edina Brulić et al., Sezam, Sarajevo, 2008.; Svezame, otvori se! čitanka za 6. razred devetogodišnje osnovne škole / Lamija Begagić et al., Sezam, Sarajevo, 2009.

Priča *Bure* preuzeta iz zbirke: Saputnici / Isidora Sekulić, Plavi jahač, Beograd, 2001.

Pjesma *Vezeni most* preuzeta iz: *Vezeni most* / Nasiha Kapidžić-Hadžić, Svjetlost, Sarajevo, 1990.

ŠTA JE PISAC HTIO DA KAŽE

Vodič kroz čitanke
za 5. i 6 razred devetogodišnje škole

Nenad Veličković

Sarajevo, 2014.

Sadržaj

	7
POZIV NA IGRU	
	15
POEZIJA	
	17
Ševina jutarnja pjesma (Grigor Vitez)	
VIDI ZVUK!	
	21
Odlaze laste (Šukrija Pandžo)	
JESEN, PA ŠTA?	
	25
Jesen (Dobriša Cesarić)	
GESTA STOIKA	
	29
Čist zrak (Duško Trifunović)	
OD BICIKLA DO LOKOMOTIVE	

33

Vezeni most (Nasiha Kapidžić Hadžić)
ŽIVIO ŽIVOT!

37

PROZA

39

Dječak Aron (Isak Samokovlija)
U SJENI NACIZMA

45

Carev slavuj (Hans Christian Andersen, prev. Josip Tabak)
PUT DO SREĆNOG KRAJA

53

Bure (Isidora Sekulić)
OTPOR PROPADANJU I NESTAJANJU

71

U noći (Svetozar Ćorović)
KO JE KRIV

79

Izokrenuta priča (Branko Ćopić)
STRAH I SMIJEH

83

METODIČKE SKICE

POZIV NA IGRU

1

Podrazumijeva se da bi jedna ovakva knjiga, u kojoj se tumače književna djela sa spiska obaveznih školskih tekstova, mogla i trebala biti zanimljiva nastavnicima i nastavnicama. Iako ih većina ne treba pomoć, jer već godinama sasvim dobro izlaze na kraj s razvijanjem ljubavi prema pisanoj riječi putem prinude na čitanje, biće sigurno i među njima, posebno među mladima, onih koji će je ocijeniti korisnom.

(Takvima je namijenjen dodatak, u kojem zamišljamo realizaciju nastavnih jedinica s naslovima djela iz ovog izbora.)

Na jednom mjestu u analizama koja slijede reći će se da čitanje / tumačenje slični igri. Taj koncept preuzimamo od Svetozara Petrovića:

Riječ igra, kao naziv za opisani odnos što ga predstavlja književno djelo, kao i većina ključnih termina koje koristimo u raspravi o

književnosti, postankom je metafora, a kao termin stvorena je naglašavanjem i preciziranjem jednih a otklanjanjem i potiskivanjem drugih značenja i konotacija naše svakidašnje riječi. Izabrao sam je – a na raspolaganju sam imao i poneku drugu, prije svega riječ komunikacija – zato što je jednim krugom svojih značenja dobro upućivala na predstavu koju sam imao na umu: živa, dinamična aktivnost sa više učesnika, sa nekim predmetom preko kojega se, po nekim pravilima koja su slobodno izabrana ali onda razmjerno stroga, uspostavlja njihov međuodnos, koji opet jest odnos neke saradnje ali ne identifikacije, pa može da bude i odnos odmjerenja, štaviše borbe. Uzimajući u obzir razliku koju u našem jeziku ne izražavamo posebnim riječima, naslonio sam se, dakle, prvenstveno na ona značenja naše riječi koja, na primjer, u engleskom jeziku izražava riječ game a ne riječ play.(1)

U istom tekstu Petrović nešto kasnije dovodi ovaj koncept u vezu s nastavom književnosti:

Zahtjev da se tumač djela, književni kritičar ili nastavnik književnosti, koncentriše na tekst sam, da batali ono što zna o autoru i njegovom vremenu, da poštuje objektivne činjenice teksta i kane se svojih slučajnih asocijacija, da se uz to u tumačenju okoristi eventualno i iskustvom drugih tumača transformisanih u objektivan postupak koji mu teoretičar nudi, sve je to moglo da djeluje kao zdrav, ljekovit savjet, pogotovo u onom trenutku naše tradicije tumačenja književnog djela u kome je rasprava o djelima i prečesto bivala haotična mješavina anegdota iz piščevog života i tumačevih slobodnih impresija nad njegovim tekstom. Sve to, kao moguć koristan savjet tumaču, u određenim praktičkim situacijama, može da prihvati onaj ko razumije da postoje praktičke situacije u kojima opisan skup zahtjeva biva nepoželjan ili neumje-

(1) Svetozar Petrović, *Književno djelo kao igra, u Pojmovi i čitanja*, Fabrika knjiga, Beograd 2008. Uredio Dejan Ilić.

san, i da su predvidljive nepravilike koje bi se pokazale pri pažljivoj analizi elemenata od kojih je sastavljen. Koncentracija na tekst sam? Objektivne činjenice teksta? Slučajne asocijacije? Objektivan postupak tumačenja?

Ukoliko se složimo da način na koji se književnost čita danas u školama može opisati Petrovićevim izrazom *haotičan* i da to čitanje nije *praktička situacija* gdje bi opisani skup bio neumjesan, onda bi ovdje ponuđena tumačenja obaveznih tekstova možda mogla biti od pomoći nastavniku koji osjeća odgovornost da za svoja tumačenja ima bolje argumente od vlastitih asocijacija.

Petrović u jednom drugom tekstu više pažnje posvećuje čitanju književnosti u školi i tu između ostalog kaže:

Prava svrha nastave književnosti u srednjoj i općeobrazovnoj školi – ukoliko nije obavještenje o kulturno-historijskim činjenicama i uvožebavanje pojmova književne teorije – i ne može biti ni u čemu drugome nego u tumačenju djela.

Nudeći, ne rijetko, svome čitaocu i slušaocu, umjesto tumačenja djela, malo amaterske lingvistike i normativne stilistike, malo laičke historije i shematske sociologije, malo pučke etike i neprobavljene filozofije, književni kritičar i nastavnik književnosti dosta su često odgovorni što popularni čitalac još uvijek rado shvaća djelo kao lijep, kitnjast sastavak, ili kao fabulom prerušen traktat o zadnjim stvarima, ili kao slikovitu ilustraciju poznatih nam ideja i shvaćanja. (...)

Interpretacija mora biti kreativan posao jer je pred svakim djelom očekuju nova pitanja. A i pred istim djelom u raznim prilikama često različita pitanja. Ona kreativan posao mora biti i zato što postaje interpretacija tek kad se od pojedinačnih komentara i objašnjenja uzdigne do cjelovitog tumačenja o djelu. A zato što je interpretacija tek tada, ona nikad ne može biti ni isključivo stilska, ni isključivo idejna, ni isključivo sociološka. (...)

Ako ne želi da bude dosadna i prazna štaviše: suvišna, interpretacija mora upozoriti na onaj smisao djela koji nije očigledan na prvom koraku; interpretatorom, tumačem djela ima razloga da postanemo tek kad vjerujemo da u djelu postoji smisao koji svakome na prvi pogled nije jasan a mi ga umijemo protumačiti.

2.

Ali ova je knjižica prije svega namijenjena roditeljima, onima nemalobrojnim koji imaju dobru volju i želju da pomognu djeci u pripremi za časove književnosti, ali koji nisu sigurni u svoje znanje. Imamo dobrih razloga vjerovati (mala anketa koju smo proveli je tek jedan) da bi im ovakva pomoć dobrodošla.

Zamišljamo ih kako, nakon što su svi drugi ukućani pozaspali, ili rano ujutru, prije nego se iko od njih probudio, čitaju ono što je u opisu poslova njihove djece, i pitaju se kako da odgovore na sva neizgovorena dječija pitanja. (Zašto moraju da čitaju, kad bi se radije igrala, naprimjer.)

Pa evo, možda zato što je čitanje igra, i što ta igra, kao i svaka druga, može biti ne samo zabavna i uzbudljiva, nego i izazovna i korisna. U čemu se tačno ona sastoji? To naravno zavisi od teksta do teksta, i od pravila koja nisu nikad sasvim ista, ali cilj bi mogao biti ovaj: naći odgovor na pitanje zašto me se to što čitam tiče.

(Tako postavljena stvar jasno osvjetljava odgovornost sastavljača spiskova obaveznih lektirnih tekstova. Oni su ti koji bi za svaki svoj izbor morali imati spreman odgovor. Nažalost, oni ga najčešće nemaju, a nemaju ni dobro opravdanje za to. Ali to je tema za neku drugu priliku.)

Zato roditeljima, čak i ako su obrazovani i s razvijenom navikom čitanja, ovaj zadatak može biti pretežak. Kako zainteresovati dijete da čita tekst koji mu je nerazumljiv, jer su

nerazumljivi tema, ili stil, ili motivacije likova, ili upotrijebljeni književni postupci? (Ako, ukratko, daleko premašuje predznanja i mogućnosti čitalaca.)

Roditelji tu donekle mogu intervenirati i mogu popunjavati neke od praznina, ali ne uvijek, a pogotovo ne svi. (Tako, ali ni o tome nije prilika da se ovdje kaže nešto više, nastava književnosti u konačnom ide u smjeru diskriminacije onih ekonomski siromašnijih; ona će vremenom, osim u rijetkim izuzecima, biti od koristi samo onoj djeci čiji roditelji imaju vremena i znanja da kompenziraju nedostatke sistema, onoj čiji roditelji ne rade deset sati dnevno u lošim uslovima i pravnoj nesigurnosti, i koji su i sami odrasli a da nisu nikada razumjeli kakve uopšte koristi čovjek ima od čitanja književnosti.)

Tako ova knjižica dolazi kao jedna zakašnjela ispravka nepravde koja je učinjena, podjednako, i izgubljenim čitaocima i nepročitanim knjigama. Onoliko koliko ti nekadašnji đaci, a danas roditelji, zahvaljujući ovdje ponuđenim tumačenjima otkriju jednu moguću svrhu čitanja lektire, možda i zato jer će tu naći odgovore koje na svoja pitanja nisu dobili prije dvadeset godina, toliko će i njihova djeca sada u cijelom tom poslu naći više smisla, a onda valjda i zadovoljstva.

Ukoliko roditelji stvarno i iskreno vjeruju da školi treba posvetiti vrijeme, pa onda to traže i očekuju od svoje djece, bilo bi pošteno da iste standarde primijene i na sebe. Ili, što je jednako dobra alternativa, da priznaju sebi kako njihovo obrazovanje nije bilo dobro i da za svoju djecu traže bolje od onog koje su sami imali.

3.

U ovom izboru našlo se deset tekstova iz programa (tzv. *federalnog*) za peti i šesti razred, svaki s tumačenjem koje ga prati. Nastojali smo odgovoriti postavljenom zadatku – čita-

ti tekstove, otkrivati u njima *poteze* pisca, nastojati razumjeti razloge zbog kojih su *povučeni* i prepoznati u toj njihovoj *igri* smisao (recimo: razlog zašto su napisani), podržavajući argumente tog prepoznavanja objašnjenjima primjera iz teksta. To smo činili iako se ne slažemo uvijek s izborom, vjerujući da je on mogao biti bolji i da bi ga najzad trebalo preputiti nastavnicima i đacima. Ali imamo to što imamo, treba vidjeti šta se i koliko s tim može napraviti na času.

Takva naša tumačenja nemaju namjeru biti posljednja riječ o tekstovima na koje se odnose, niti su zamišljena da budu kavezi u koje će se zatvoriti sloboda i pravo čitalaca da doživljavaju pročitano djelo kako im je volja. Ona samo nastoje vratiti pisce u književnost koje se već neko vrijeme isključeni, nakon što su proglašeni mrtvima.

Za svjedoka da oni (pisci) ipak znaju šta su napisali (pa je onda sasvim razumno pitati se *šta*) pozivamo ovdje Danila Kiša:

Ko vam kaže da ne treba tražiti od pisca da tumači svoje delo? Reći ću vam, u poverenju, da je to samo jedna skorašnja smicalica koju su izmislili naši vatrogasci, jedna ofucana frazetina po kojoj je pisac budala i trbuhozborac, on ume još nekako da sroči svoje romane, ali to što je napisao to ostaje za njega tajna, to znaju samo kritičari, pogotovo kad je pisac već mrtav, ili dovoljno zaošijan ka večnosti, pa pušta kritičarima i čitaocima, naravno, da oni budu kompetentni da kažu značenja i smisao onoga što je pisac rekao, da to prežvaću i pljunu pred čitaoca i pisca podjednako, pa da se drče kao stručnjaci koji su pročitali kardiogram ili dešifrovali rendgenski snimak pluća i karlice (pogotovo karlice). To pisci često vole, tu kompetentnu laž, to kritičarsko čitanje iz plečke, jer otkrivanju zabezegnuto no zadovoljno, da su njihove prazne (poetske i prozne) brbljarije zapravo govorile o problemu 'Čoveka', o 'Otudnjenju', o 'krizi savremenog sveta' i sličnim velikim problemima, ili o svojim

istovremeno, pa stoga im i ne pada na pamet da kažu nešto o svom delcetu, osim da ga hvale na svo usta, pozivajući se na mišljenje kritičara, a oni sami, što se njih lično tiče, oni veruju u autoritet kritičarev, pa ako je on rekao da tu tako piše, onda je to tako, stvar je višeznana i višesmislena, raznorazna tumačenja su neophodna, delo je višeslojno i višesmisleno, paradoksalno, pisac jasno i glasno priznaje da je budala i trbuhozborac, ako nije u pitanju "inspiracija"; čuvajte se, mladi prijatelju, pisaca koji ne znaju šta su napisali, i zašto su napisali, čuvajte se književnika koji zamenuju razum anegdotom: oni ili šuruju sa večnošću (pa vas stoga niti vide niti slušaju, oni zaudaraju na lešinu) ili su budale.(2)

Ako je Kiš svjedok kome se može vjerovati, onda se mogu smatrati razumnim pretpostavke od kojih naša tumačenja polaze. A one su, u najkraćem, da se književnim djelom nešto hoće reći, da to govori jedan čovjek drugom jezikom koji oba uspješno koriste i da se smisao onoga što se reklo može shvatiti. Sasvim je sigurno da ima književnih djela i drugačijih, ali takvih, vjerujemo, u ovom izboru nema.

Duško Radović je svojevremeno napisao:
Noćas kasno dvoje roditelja čitali su pesmu o zecu i odgonetali – šta je pisac time hteo da kaže. Da oni kažu detetu, da dete kaže nastavnici. Takvu poruku nisu mogli naći u pesmi o zecu. Nisu znali gde je. Zbog toga molimo sve pisce: ako imaju kakvu poruku, neka nam je ostavljaju kod nastojnika ili ubace u poštansko sanduče.(3)

(2) Danilo Kiš, *Banalnost je neuništiva kao plastična boca*, intervju, *Student*, 1976. Razgovor vodio Aleksandar Postolić.

(3) Duško Radović, *Beograde dobro jutro*, prema:
https://docs.google.com/file/d/0B01J_upSI1r1eDgxWmtBX0xZWWM/edit

Dodajmo da nastava koja je tumačenje književnih djela svela na kalupljenje mišljenja, na formalističko ispunjavanje metodičkih ciljeva, na pedagoški staklenik danas obilno nađubren mnogobrojnim internetskim stranicama s prepričanim i sažvakanim lektirama, zaslužuje ovakvo ismijavanje. Ono je opravdano i poželjno gdje god se i kad god se tumačenje shvati kao redukcija teksta na jednu uopštenu i banalnu frazu, koja bi trebala služiti kao dokaz da se književno djelo pročitao i razumjelo. (Trebalo li dodati: *poruka* ne može biti kraća od teksta koji je nosi?)

Ova knjižica, nadamo se, neće biti shvaćena u tom smislu: kao ohrabrenje roditeljima i nastavnicima da djecu tretiraju kao kurire. Ona je poziv na igru. Gubi kome nije zabavno.

POEZIJA

Ševina jutarnja pjesma (Grigor Vitez)
VIDI ZVUK!

Grigor Vitez
Ševina jutarnja pjesma

Uvis!
Uvis ću se dići!
Do sunca ću
da ga budim
ići
ići
ići...
Ponijet ću
tamburicu
tamburicu
tamburicu
Sipat ću zvonca dolje
zelenim

žutim
i modrim
beskrajnim poljem
Gdje mi je gnijezdo?
Gdje su mi ptići?
Morat ću
sići
sići
sići
ptiće obići...
Onda ću opet
do sunca
ići
ići
ići...

VIDI ZVUK!

Prvo što će nam zaokupiti pažnju u ovoj pjesmi je riječ koja se ponavlja – *ići, ići*, a u njoj vokal *i*. Ne treba biti previše mudar pa prepoznati u tome oponašanje cvrkuta ptica. Zahvaljujući naslovu znamo o kojoj se ptici radi, ali bez ovih *zvučnih efekata* u jeziku ne bismo baš lako shvatili da je lirsko ja (glas koji govori u lirskoj pjesmi) ptica. Vrijedi ovaj postupak zapamtiti kao lijep primjer kako zvuk jezika pjesme takođe doprinosi razumijevanju njenog smisla.

Šta nam ševa govori?

Prvo, najavljuje let prema suncu. To nije obična izjava. U njoj ima simbolike. Letjeti prema suncu znači željeti se približiti dobru. Sunce je najstariji bog koga čovječanstvo poznaje, bog koji nam daje svjetlost i toplotu. Bez sunca, života na Zemlji ne bi bilo i stoga je let prema suncu slavljenje života. Dalje nam ševa kaže da planira ponijeti tamburicu. To baš i nije realno. (Dobro, nije realno ni da ševa govori, ali to

smo lakše i brže povjerovali, jer je pjesnik učinio da to što ona govori *zvuči* kao cvrkut.)

Dobro je da leti prema suncu, ptice to mogu. (Dobro, ni to baš nije *istina*, kakvo sunce, kad znamo da leti za mušicama?) Ali da nose tamburicu, e to je previše.

Osim u književnosti. U njoj je sve moguće. Ali se te nemoguće stvari ne dešavaju bez razloga. Tamburica je ovdje znak da ševa nije pjesma samo o ptici, nego i o čovjeku koji je sretan i radostan poput ševe. Ustvari, prije o čovjeku nego o ševi.

(Prevodeći ševinu pjesmu na ljudski jezik, ali birajući takve riječi da zvukom podsjećaju na pjesmu, pjesnik je postigao da ševa predstavlja čovjeka, njegove želje i htijenja. To se u poeziji događa jako često.)

Ali evo nove neobične stvari! Ševa *sipa zvonca po poljima*. Kakva zvonca? Dobro, ako može imati tamburicu, može imati i zvonca. Ali kako se zvonca mogu *sipati*?

I opet, u književnosti je sve moguće. A to je tako zato što jezik u njoj nije *bukvalan*. Riječi znače i nešto drugo osim onog što znače u rječnicima.

Tačno je da u rječniku ševa nema nikakva zvonca i ne može ih sipati, ali u pjesmi njen glas zvoni poput malih zvončića i pjesnik zamišlja da ih ona zaista prosipa leteći naokolo. Mađioničar! Učinio je da zvuk vidimo! (Ta stilska figura, u kojoj se miješaju čula, pa se miris čuje, zvuk vidi, boja do-diruje, i slično, naziva se sinestezija.)

Ali odjednom, u svojoj radosti i slavljenju života, ševa se sjeti gnijezda i svojih ptica i želi ih obići. Kad to učini, opet će se vinuti u visinu. Svojim kretanjem (ako zamislimo liniju njenog leta) ona povezuje sunce i gnijezdo. I tako nam cijela pjesma potvrđuje ono što smo pomislili na samom početku, da su toplota i sjaj sunca u vezi sa životom, rađanjem i rastom.

Posljednje laste (Šukrija Pandžo)
JESEN, PA ŠTA!

Šukrija Pandžo
Posljednje laste

Odletjele su, dijete, je li?
Oko ih traži, oblak krije,
al' osmijeh ko da tiho veli:
još, eno, stoje laste dvije!

Češljaju perje za duga puta
i zabrinuto oblake prate,
što iznad šume, ćilima žuta,
u povorke se sive jate.

Cvrkut im tužan ko da zbori
dirljivo zbogom starom gnijezdu,
da negdje sutra o prvoj zori
dočeka sunce, isprati zvijezdu.

Odletjele su, dijete, je li?
Okolo ih traži, oblak krije,
ko da i sunce s njima seli
na jugu tamo da ih grije!

JESEN, PA ŠTA?

Prvi utisak koji će vjerovatno ostaviti na nas čitanje ove pjesme, ili još bolje, osjećaj koji će proizvesti, jeste tuga. To dolazi od velikog broja riječi u pjesmi čija su značenja u vezi s tim osjećajem (*zabrinuto, oblak, sivo, tužan cvrkut, zbogom...*). U naslovu se najavljuje tema – odlazak lastavica, ptica selica, koje u jesen mijenjaju stanište. Jesen je godišnje doba koje se povezuje s krajem jednog prirodnog ciklusa; nakon perioda rasta dolazi period mirovanja. U književnosti je motiv jeseni veoma čest, ponekad čak banalan i dosadan, ali uglavnom je zanimljivo otkriti na koji način određeni književnik *obrađuje* taj motiv.

Šukrija Pandžo posvećuje mu četiri strofe, bogate *vizuelnim* pjesničkim slikama. (1. *Oblak na nebu bez ptica* 2. *Dvije laste stoje, češljaju perje i prate oblake* 3. *Siva jata oblaka iznad žute šume* 4. *Staro gnijezdo* 5. *Zora*. 6. *Prazno nebo, bez ptica i bez sunca*.)

Slike su uspjele, sugestivne su, zahvaljujući stilskim sredstvima koje pjesnik koristi:

personifikaciji (*oblak krije, laste češljaju, oblaci u povorkama, sunce se seli...*) i *metafori* (*šuma je ćilim žuti, oblaci se jate...*)

Te četiri strofe su u zvukovnom smislu zanimljivo organizovane. Šema rime, abab, dosljedno je provedena. Cijela pjesma zbog toga ima čvrstu strukturu, ali ta čvrstina nije baš u saglasnosti sa tugom koju smo izdvojili kao osnovnu emociju pjesme. Ovu *neusaglašenost* podržava i ritam.

On je ostvaren ujednačenom dužinom stiha i pravilnim rimama. Ako bismo svaki stih predstavili brojem slogova (za-

pravo zbirom slogova u svakom od polustihova) dobili bismo ovaj niz:

/5+5/5+4/6+4/5+4/

/5+5/5+5/5+5/5+5/

/5+4/5+5/5+5/5+5/

/5+5/5+4/5+4/5+4/

Prva i zadnja strofa imaju drugačiji ritam, stihovi su kraći za jedan slog. Čvrstom i pravilnom ritmu suprotstavlja se razigraniji i brži. Šta se to dešava? Možda one tužne riječi (*zabrinuto, oblak, sivo, tužan cvrkut, zbogom*) nisu sve što nam pjesma kazuje.

Iako se u naslovu pominju laste, one nisu jedine koje odlaze. Pjesnik veli da odlazi i ljeto, i sa njim sunce. Ovo zadnje, poredeći sunce (koje se *seli na jug*) sa lastama. Poređenje obično služi da bi se istakla neka sličnost, neke dodirne tačke između stvari koje poredimo. U ovom slučaju ta je *do-dirna tačka* oblak. Oblak krije i laste i sunce; pošto lasti više nema, a nema ni sunca, pjesnik *zaključuje*, po toj sličnosti – sve je manje lasti i sve je manje sunca – da se seli i sunce na jug.

Međutim, ne ide sunce za lastama, nego laste za suncem, zbog toplote, zbog svjetlosti, zbog dužeg dana, ali najviše zbog hrane, koje će biti u izobilju u toplijim krajevima.

Zašto je pjesnik obrnuo stvari?

Zato jer laste odu uvijek malo prije, pa djeluje kao da sunce ide za njima, tj. zbog njih. Ali na ovaj način, igrajući se, pjesnik očuđuje svijet, jednu sasvim uobičajenu pojavu predstavlja kao neobičnu. Tim *umjetničkim* postupkom on se buni protiv običnosti i protiv neumitnosti proticanja vremena. Laste ne pristaju na neumitnost i sunce ih zato prati. Nemirenje, nepristajanje, nagrađeni su.

Sa lastama i ljetom, šta još odlazi, prestaje?

Ljeto, odmor, raspust...

Možda se zato pjesnik obraća djetetu, u posljednjoj strofi.

I ova pjesma (kao mnoge o jeseni) govori o životnim ciklusima, o prolasku vremena. I dijete će, kao i laste, morati da se *seli* iz svoje bezbrižnosti. (Npr. u jesen počinje nova školska godina.) Prva i posljednja strofa su gotovo identične; obje kreću pitanjem, koje u sebi sadrži izjavu (odletjele su), a onda se nastavljaju zahtjevom za potvrdom. Od djeteta se traži da opazi jednu pojavu, da je razumije, da je gleda očima odraslog, koji mu se obraća. Ali, neznatna razlika unosi dosjetkom humor u pjesmu: jug i sunce javljaju se kao kontrast oblacima i sivilu. Ako mogu laste, može i čovjek, može i dijete pronaći za sebe neki jug i dobiti uz sebe neko sunce. Život nije poražen vremenom koje neumitno prolazi.

Nakon ove analize, utisak stečen prvim čitanjem pjesme nije više isti. Na prvo čitanje pjesma je sugerisala osjećanje potištenosti i tuge, ali nakon što smo je pročitali još jednom, i pažljivije, otkrili smo da mu se ona suprotstavlja.

Jesen (Dobriša Cesarić)

GESTA STOIKA

Dobriša Cesarić

Jesen

Ona je tu. U tuzi kiše
Po poljanama tiho hoda,
I kuda stiže u vis diže
Usplahirena jata roda.

Polako penje se u brda,
A kuda prođe, njezin put
Od otpalog je lišća žut.
I u dol njime idu krda.

U jezero unese nemir,
I ne vidiš mu više dna,
A medvjed koga putem sretne,
Odjednom zaželi se sna.

A kada livadama dune
Njen vjetar, uzbune se travke.
U strništima tužno šušti:
To polja slute snijeg i čavke.

Na cesti uveli se list
U čudu digo: gle, ja skačem!
A čovjek koji hoda drumom
Zagrnuo se ogrtačem.

GESTA STOIKA

(Stoik – čovjek koji živi u skladu s prirodom i nastoji sačuvati mir bez obzira na okolnosti kojima je izložen.)

Pjesma počinje neobično; kratkom rečenicom *ona je tu*. Ne znamo ni ko *ona* ni gdje *tu*. Istina, naslov nam ne ostavlja mnogo alternativa, pretpostavljamo da se radi o jeseni. Prostim rečenicom, njenom kratkoćom, odrješitošću, pjesnik ja istakao neopozivost te činjenice. Jesen je došla, tu je gdje stoji lirski subjekt (glas čiji glas *čujemo* u pjesmi), njen dolazak je *konačan*.

Tri uzastopno ponovljena glasa *u* u prvom stihu pojačavaju neraspoloženje zbog toga. (Smatra se, i prilično je statistički tačno, barem u našem jeziku i u primjerima koji se često navode, da glasovi *u* i *o*, kad su nagomilani u iskazu, mogu sugerisati stanja i osjećanja poput tuge, malodušnosti, očaja...)

To se raspoloženje održava asonancom na *o* u drugom stihu – *po poljanama tiho hoda*. (Asonanca, učestalo ponavljanje jednog vokala.)

U trećem stihu – *i kuda stiže u vis diže* – učestelim *i* unosi se živost u početnu mirnu sliku. Taj se efekat *ubrzanja* pojačava i unutrašnjom rimom *stiže-diže*, da bi se završio pridjevom *usplahirena*, koji upućuje na pokret izazvan uzbude-

njem zbog nekog skorog nepoznatog događanja. (Čeka ih dug i neizvjestan put, koji se više ne može odlagati.)

Cijela prva strofa je jedna lirska slika u kojoj *vidimo* kako za kišnog jesenjeg dana rode pripremaju selidbu. Zanimljivo je da pjesnik koristi personifikaciju (jesen *hoda, diže*). Obično je personifikacija znak da u opisima prirode kojoj se daju ljudske osobine ili sposobnosti očekujemo značenja koja se tiču čovjeka.

Druga strofa i ujedno druga lirska slika odnosi se na šumovita brda koja su žuta od uvelog lišća i niz koja silaze krda s ljetnih ispaša. Šema rime je promijenjena; umjesto *ukrštene* – abab, upotrijebljena je ovdje tzv. *obgrljena* – abba. Ovom promjenom pjesnik pojačava utisak nestajanja, gubljenja u nečemu jačem i većem. I ovdje se osjeća prisustvo čovjeka: zbog imenica *put*, i *krda* (stoke) koja se vraćaju sa ljetnih ispaša.

Treća strofa sastoji se od dvije slike: jezera uzburkanog vjetrovom i medvjeda koji se sprema na zimski san. Priroda se *zastvara*. Jezero, a zapravo svijet, postaje neprijateljski, težak, suprotan snu. Rima je sada *isprekidana* i takva će (*usplahirena!*) ostati do kraja, u naredne dvije strofe. Na taj način pjesnik prati ubrzano osvajanje jeseni. Drugo lice jednine (ne *vidiš*) uvodi u pjesmu čovjeka (čitaoca) koji svemu što se događa prisustvuje iz blizine i koga bi sve to trebalo da se tiče.

U četvrtoj strofi usplahirenost ritma se pojačava opkoračenjem. Najavljuje se zima (*snijeg* i *čavke*). Kontrast čavki i roda nije samo u njihovoj boji (crno-bijelo), nego i njihovim simboličkim značenjima: čavke – smrt, rode – rađanje. Tako se prijatna životu, koju jesen donosi sa sobom, pojačava.

Peta strofa sastoji se od dvije slike, povezane suprotnim veznikom *a*. U prvoj slici, kroz opis vjetrom dignutog lista, pjesnik duhovito pokazuje koliko je varljiva ta živost, te boje, ti pokreti, koji prate dolazak jeseni. Međutim, čovjek je mudriji od lista, i zna istinu: da stiže zima, hladnoća, smrt. Čovjek se evo najzad pojavljuje tek u poenti, iako je od početka prisutan, prvo preko personifikacija, a potom u slikama koje podrazumijevaju njegovu perspektivu (ne *vidiš* dno, krda se *vraćaju*).

Pjesma *Jesen* je tako izraz čovjekove (pjesnikove) emocije izazvane neumitnošću promjena, kojima ni on ne može da izbjegne, jer je dio prirode u kojima se dešavaju. Zato pomalo naivno ali istovremeno i jako ljudski izgleda njegovo ogrtanje kaputom, pred silom kojoj se ne može suprotstaviti. U poređenju sa smiješnim optimizmom *lista*, koji *misli* da je, čudom, ponovo živ i da skače (kao da je život skakanje!) čovjekovo hodanje drumom dostojanstvena je gesta stoika koji uprkos znanju o svom kraju ne prekida *hod drumom*.

Čist zrak (Duško Trifunović)
OD BICIKLA DO LOKOMOTIVE

Duško Trifunović
Čist zrak

Moj brat svaki dan ustaje u pet do pet
i odlazi na posao

uz put kašlje
uz put puši
uz put diše čisti zrak

Moj brat svaki dan napravi lokomotivu
on je teška industrija
on je taj fundament

a uz put diše čisti zrak

Idite svi
na put
na more
idite svi u avanturu
moj brat radi danas
gradi za vas
novu seriju
novu turu
on je teška industrija
on je taj fundament

a uz put diše čisti zrak

Moj brat se vraća s posla
svakog dana oko tri

Ide teška industrija
na biciklu
nosi hljeb
i veliko srce svoje

Sklonite se
njemu treba čisti zrak.

OD BICIKLA DO LOKOMOTIVE

Pjesma je podijeljena u tri *hronološki* povezane cjeline: brat odlazi na posao, brat radi, brat se vraća s posla. Međutim, osim tog mehaničkog prolaska kroz dan i život, pjesma prikazuje još nešto, važnije i zanimljivije. Šta?

U prvoj cjelini upoznajemo *pjesnikovog* brata. (Ovdje pjesnikom zovemo to *ja* čiji glas čujemo, koj kaže *moj brat*, najviše zato što bi *lirsko subjektovog brata* zvučalo smiješno. Tog

pjesnika ne poistovjećujemo s autorom, Duškom Trifunovićem. Ne znamo da li je Trifunović imao brata, ni kada je njegov brat ustajao, niti šta je radio. Nema razloga da nas to zanima. Književnost je jezička umjetnost, u kojoj se jezik koristi na drugačiji način i pod pretpostavkom da se poštuju neke uslovnosti. Naprimjer, da ne shvatamo sve bukvalno, ili da čitamo kao da se igramo: pred nama su neke riječi, neko je te riječi uobličio u neku formu, povezao ih je nekim pravilima koja nisu samo gramatička, čak ponekad nisu uopšte, i sve je to uradio s jednim ciljem: da otkrijemo zašto je sve to tako uradio. Istraživanje porodičnih odnosa autora najčešće nije dio te igre.)

U prvoj cjelini, dakle, saznajemo da je pjesnikov brat radnik koji radi teški fizički posao. U drugoj, pjesnik bratu suprotstavlja neke druge ljude, koji dok brat radi odlaze na more, i u avanturu.

Pjesma se tako gradi na kontrastu između dvije vrste života, i dvije vrste ljudi: onih koji rade teško i onih koji žive lagodno. Kontrast ukazuje na socijalne razlike, a pjesnik asocira i na ideološke. (Koristeći, ironično, riječi *fundament* i *teška industrija*, koje preuzima iz retorike socijalističkih jugoslavenskih ideologa. Kontekst pjesme je jugoslavenski socijalizam, a pjesnik ukazuje na nejednakosti kakvih u njemu ne bi smjelo biti.)

U trećoj cjelini brat se vraća s posla, na biciklu, *s hljebom i velikim srcem*. Pjesnik staje na njegovu stranu i optužuje one na suprotnoj. Izraz *ide teška industrija na biciklu* je sarkastičan (sarkazam – izrazito gruba ironija); čovjek koji pravi lokomotive (hiperbola), vozi se na biciklu: očito zarađuje mnogo manje nego što radi. Ta razlika u njegovoj zaradi otišla je negdje drugo, a sugerise nam se i gdje: na more i u avanture. Bratovoj čistoti i velikom srcu suprotstavljeni su demagozi čija pojava zagađuje prostor. Zato

pjesnik od njih traži da se *sklone*, jer tu gdje su oni *zrak nije čist*.

To nas vraća naslovu pjesme. *Čist zrak* je sintagma koja ima dva značenja. Jedno je nezagađen zrak, zrak koji nije zagušljiv, zasićen otrovnim česticama, ukratko: zrak koji se može disati. Drugo je prostor oslobođen od moralne prljavštine. Pjesnik se igra s ta dva značenja. Prva tri puta koristi sintagmu u prvom smislu ali upućuje i na drugi; jer onaj koji kašlje i puši i radi u hali ne udiše baš čist zrak. Tek u četvrtom je direktan, kada se obraća prolaznicima: *sklonite se, njemu treba čisti zrak*.

Ovakva poenta je ključ za razumijevanje pjesme. Pjesnik optužuje komunističke vođe koji hvale i veličaju radnike i radničku klasu, slave ih u svojim govorima i aplaudiraju, ali istovremeno oni sami ne rade ništa, uživaju povlastice koje su plodovi tuđeg rada i pokazuju se tako kao demagozi i licemjери.

Onaj koji radi ima bicikl i hljeb, oni koji ne rade automobile i more. To je nepravda protiv koje pjesnik diže svoj glas, što njegovu pjesmu čini dobrim primjerom socijalne lirike.

Vezeni most (Nasiha Kapidžić-Hadžić) ŽIVIO ŽIVOT!

Nasiha Kapidžić-Hadžić

Vezeni most

Kad jednom dođeš u grad od lišća
da budeš najdraži gost,
vidjećeš kako obale travne
na ruci drže most.

Most vezan žicom svilenom, tankom,
u sedam boja tkan;
ogledalo mu zelena rijeka,
a ukras sunčan dan.

Vjetar ga njiše ko voda čamce,
svezane u plićaku;
rojevi svitaca nad njim se pale,
pa blista i u mraku.

A pod njim čudni orkestar ljeta,
s dva cvrčka u duetu,
oglašava se svake noći,
ljepši od svih na svijetu.

Divnim ga šumorom slave vrbaci
prepuni malih snova;
niko mu nije pjevao ljepše
od bijelih bagremova.

Kada nam dođeš u grad od lišća
da budeš najdraži gost,
preći ćeš i ti korakom lakim
vezeni, vitki most.

ŽIVIO ŽIVOT!

U naslovnoj sintagmi, *Vezeni most*, dovedene su u vezu dvije riječi koje se u svakodnevnom govoru nikad ne bi srele. Kakve veze ima ručni rad, *crtanje*, *slikanje* koncem po platnu, uobičajeno *ženska* aktivnost, s građevinom koja spaja obale i koju najčešće podižu muškarci?

U prenesenim značenjima, vez je umjetnički rad, poezija je, recimo, vezenje riječi, a most je povezivanje, kompromis, sloga... Naslov tako možemo razumjeti kao način da se kaže kako *umjetnost povezuje*. Da li sadržaj strofa to potvrđuje i šta se sve tu i s čime povezuje, pokazaće pažljivo čitanje.

Strofa ima ukupno pet, a lirskih slika dvije:

1. Most danju: *obale, rijeka, vjetar, čamci*.
2. Most noću: *svici, most blista u mraku, vrbaci, bagremovi, cvrčki*.

U prvoj slici kaže se da *obale na ruci drže most*. Nije jasno na kojoj ruci, kako dvije obale imaju jednu ruku, šta bi i čija bi

bila ta ruka? (Kad jedan drugi pjesnik kaže *gradim most od ruku njime da korača*, metafora ruka/most je jasnija.(4))

Pretpostavimo da pjesnikinja misli na ruke (svaka obala na svojoj ruci drži most); tada bi most spajao dvije ruke, koje bi ga držale, na dlanovima (zbog *travne* obale, u smislu *ravne* obale) i ta je slika lijepa: držati na dlanu znači držati nešto vrijedno, s pažnjom, brižno.

U prvoj slici most je vezen *žicom, svilenom i tankom*: žica je, uobičajeno, metalna, ali se zbog sjaja i tankoće može odnositi i na svileni konac. (*Tanko* je, nakon *svileno*, pleonastično, ali time pjesnikinja naglašava nježnost, prozirnost, krhkost mosta.) Tim koncem se veze po platnu koje je tkano u sedam boja. Uobičajeno je da se veze po bijelom platnu – vez na sedmobojnoj tkanini je neuobičajen. Međutim, sedam boja ovdje upućuje na dugu, koja i oblikom podsjeća na most, a koja je posljedica prelamanja sunčevih zraka u kapima kiše.

Tako most možemo zamisliti kao krošnje koje se pružaju jedna prema drugoj, i tada stih *u sedam boja tkan* znači da je (kao i duga) nastao od sunca i vode (fotosinteza, biljke, zelenilo, život, rast...). Listovi imaju žilice koje podsjećaju na konac, a njihova šara na vez. Pa i *ogledalo* (rijeka, voda) onda zato jeste zeleno, jer se u njemu ogleda nešto što je također zeleno.

Lišće vjetar *njiše, kao čamce u plićaku*. Ovako je lirska slika dovršena, jasna i uvjerljiva. Vezeni most je život koji buja, priroda u kojoj je sve povezano, radosno i lijepo.

Druga slika opisuje most noću. Svici lete *pod* njim (ispod krošnji). Lako možemo zamisliti i da su iznad vode, i da se ogledaju u vodi, i da podsjećaju na zvijezde. To, međutim, pjesnikinja ne sugerše, ostaje u domenu čitaočevih asocijacija.

Vrbe rastu pored rijeke, i njihovo je pojavljivanje u pjesmi motivisano, ali zašto je šum vrbaka *divan*, kad se vrbe povezuju sa

(4) Mak Dizdar, *Kosara*

žalošću, i smrću? Odgovor na ovo pitanje ima veze s narednim stihom: šum je divan jer dolazi iz snova, a te snove, *malle*, sanjaju sva ona mala bića koja nastanjuju vrbake. Drveću i travi pridružuju se sada i bube, život ne prestaje ni noću...

Kako bagremovi mogu pjevati? Bojom, jer su bijeli, i mirisom. (Iako bi lipe ili zove ovdje bolje istakle to *pjevanje mirisom*.) Ali bagremovi u slici nisu samo zbog rime, nego i kao simbol. Bagrem simboliše uskrsnuće, i besmrtnost. Isusova kruna bila je spletena od bagrema, čije trnje podsjeća na svjetlosne zrake. Bagrem se vezuje za solarni simbolizam. Niko ne pjeva ljepše od bagremova, jer oni pjevaju o besmrtnosti, koja je u stalnim promjenama, obnavljanju, u umiranju i ponovnom rađanju.

Pjesma je uokvirena strofama koje su vrlo slične, ponavlja ju rime, cijele sintagme, pa čak i jedan cijeli stih (*da budeš najdraži gost*).

Dva puta se čitalac poziva u taj grad, u čudesan svijet u kojem se svjetlost preobražava u materiju, i obratno, i u kojem se gube granice između života i smrti, čovjeka i božanstva, konačnog i beskonačnog. Obraćanja čitaocu se razlikuju utoliko što se drugi put javlja prvo lice množine, koje čeka sa druge strane (kad *nam* dođeš...).

To *mi*, koje se objavljuje na kraju pjesme, glas je svih onih koji su most već prešli. (Preći ćeš *i ti*...) Pjesnikinja govori u ime mnogih koji su otkrili ljepotu u krajoliku, u prirodi, u čudu obnavljanja i bujanja života.

Pjesma čitaoca poziva da tu ljepotu prepozna i spozna i da je joj se preda.

Opšte raspoloženje koje pjesma sugerije je radost, a ta radost dolazi od spoznaje da nema smrti, jer se život neprekidno obnavlja.

PROZA

Dječak Aron (Isak Samokovlija) U SJENI NACIZMA

Isak Samokovlija

Dječak Aron

Godine 1940. Aron je pošao na obučarski zanat. Prethodno je završio četiri razreda osnovne škole. Kad se jednom uvečer vraćao s posla, začu pasje cviljenje.

Spustivši se oprezno s međe na put i pošto prođe nekoliko koračaja naprijed, ugleda s druge strane puta, do same ograde, malo bijelo kudravo pašče. Ležalo je u izgaženom korovu. Iako se već bilo dosta smračilo, mogao je Aron još dobro da vidi kako mala kudrava životinja silno podrhtava. "Jadnik!" – ote se Aronu uzdah od koga se sav strese. Pašče je bilo ispružilo desnu stražnju šapu u stranu, pa je čas spuštalo, čas opet podizalo glavu, izdizalo njušku, žmirkalo crnim okruglim očima i jednako cviljelo.

Aron mu je već prišao sasvim blizu.

Pseto se nije pomicalo s mjesta. Oborilo je glavu, prislonilo je sasvim na zemlju, mrdalo je ušima i dva-tri puta mahnu-
lo tamo-amo repom.

Aron je gledao. Prva mu je misao bila: "Neko ga je sigurno premlatio... udario ga kamenom... jadnika... Sad ne može dalje.. Sigurno je i gladan... Kako samo žmirka očima... kako dršće... možda će i lipsati do sutra... Jadnik."

– Bucko! – (ovo mu ime dođe ni sam nije znao odakle) – Bucko, hodi! – zovnu ga, pa poturi vreću i kleče na nju. Pseto je jednako drhtalo i cviljelo. Aron spusti glavu i poče da ga gladi po glavi. Pseto nasloni glavu na Aronovu nogu i stade je trljati o koljeno.

Jadnik, kao da hoće nešto da kaže... da ispriča kako su ga gonili... udarali.

Aron ustade, brzo razmota vreću, namami psa u nju, opre-
zno prihvati ćoškove, podiže ih, podmetnu ruku i uze zamo-
tuljak u naručje, kao da je kakvo dijete u povoju i pođe kući. Pred avlijskim vratima ugledao je neku tamnu sjenku. U prvi mah učini mu se da je to majka, pa ustuknu brže natrag u ćo-
šak. Kad je domalo opet provirio, sjenka je bila odmakla da-
lje. Odahnu, pa šunjajući se stiže najzad do kuće. Od silnog
uzbuđenja, činilo mu se kao da mu srce udara pod samim
grlom. Da majka nije već zaključala avlijska vrata? Stajao je
i spremao se da polako uhvati za ručku, ali u tom času odje-
dnom se vrata otvoriše. Mala žena, mršava, s krpicom na gla-
vi, s prebačenim šalom preko ramena, u papučama, trgnu se
natrag. Iako je bila iznenađena ovim naglim susretom, ona se
brzo pribra i poče oštro, ali prigušeno da se jada:

– Zaboga, gdje si do sad? Iskidala mi se duša od straha. Već
je mrak. Tek što otac nije došao. Šta je, gdje si se toliko za-
držao? Mjesto da što ranije dolaziš...

On uđe u malu avliju, ali se brzo, ne znajući šta da uradi s Buc-
kom, zaustavi nasred nje. Majka prođe kraj njega i dobaci:

– Šta si stao, hajde ulazi u kuću.

– Donio sam pašće – Aron pokaza na zamotuljak.
– Donio? Šta si donio?
– Pašće – ponovi Aron.
– Kakvo pašće, teško meni! – snebivala se Buena.
– Našao sam ga gdje cvili...
– Napolje iz avlije! Kakvo te pašće snašlo! Idi napolje i pusti ga. Jesi li poludio? Pašće mi unosiš u kuću. Gdje se to vidjelo?
– Majko, majčice draga, čekaj – šaptao je Aron glasom koji je molio i preklinjao. – Čekaj da ti kažem...
– Šta ćeš da mi kažeš? Nosi ga iz kuće! Idi!
Aron ispusti zamotuljak na avlijsku kaldrmu i razvi ga. Bucky stade da cvili i izdiže njušku.
– Gledaj kako su mu tužne oči. Slušaj kako cvili – moljakao je Aron.
– Neću ni da gledam, ni da slušam, idi s njim napolje i ostavi ga gdje si ga našao. Idi dok nije došao otac.
Buena je ušla u kuhinju.
Aron sjede na kaldrmu. Pseto se stište uz njega, on mu položi ruku na glavu i stade da ga miluje po kratkoj kudravoj dlaci.
Zatim uđe u drvarnik i tapkajući u mraku, smjesti se u jedan ćošak u triješču. Držao je pseto na svom krilu i sav se zacenjivao od plača.
Buena je čekala u kuhinji, onda odmaknu šarenu zavjesu s prozora i, zasjenjujući rukom oči, pogleda u avliju. Nije mogla ništa da vidi. Otvori vrata, proviri i zovnu: "Arone!" Kad se ni sad niko ne odazva, ona izađe napolje i pođe prema avlijskim vratima, ali uto začu Aronovo grcanje. Okrenu se prema drvarniku. "Arone!" zovnu opet. Ne vidje ništa, ali osjeti da Aron sjedi u ćošku.
– Izlazi otale, hoćeš da se razboliš na tom smetlju, na tom đubretu?
– Neka se razbolim! – izusti Aron ljutito kroz plač.
– Umrijećeš.

– Neka krepam! – tvrdoglavo i prkosno odgovori Aron i stade da mlatara nogama.

– Pa dobro. Ostavi pseto tu do sutra, ali ulazi sad u kuću da se umiješ. Sav si prljav. A sigurno si gladan – dodade na kraju brižno, majčinski.

Aron je još jednako grcao i tresao se.

– Hajde, ne rastužuj majčino srce, i onako je... Ah, teško meni. U njenom glasu moglo se osjetiti kako će se i sama rasplakati.

– Hajde ti, ja ću doći – jedva odgovori Aron. Pseto vrtuka sve jače repom, saginje glavu, iskrece je kao da hoće da je trlja o dječakovu ruku.

“To on mene miluje!” reče Aron u sebi i osjeti u tom času kako nešto toplo prostruja kroza nj. Stade da mu tepa: “De, Bucko, lezi sad, odmori se, ostaćeš zauvijek kod mene. Ja ću te hraniti, ja ću te čuvati, ja ću te braniti. Nećeš se više morati vucarati mahalom i neće te više gađati kamenjem, neće te vijati niko, ni žene, ni ljudi, ni djeca. Izlazićeš sa mnom kad te prođe noga, ići ćemo na Grdonj...”

U SJENI NACIZMA

Već u prvoj rečenici priče pisac pominje jednu godinu dajući nam tako ključ za razumijevanje priče. Zašto je ona važna, i kakve veze ima s Aronovim imenom?

Godina koja se pominje je 1940, dakle godina u kojoj već traje Drugi svjetski rat. (Hitlerova Njemačka okupirala je Poljsku 1939. i time nagovijestila planove za osvajanje Evrope.) Aron je jevrejsko ime, a Jevreji su bili i u Njemačkoj, a kasnije i u okupiranim zemljama, žrtve Hitlerove rasne politike. Pominjanjem ove godine, uz izbor jevrejskog dječaka za junaka, Samokovlija priču smješta u širi kontekst, na koji će se onda, pretpostavljamo, odnositi i smisao djela.

Pripovijetka je ispričana u trećem licu, čime je pisac sebi osigurao mogućnost da nas informiše o detaljima značajnim za priču a koji nisu nužno vidljivi u događajima. Naprimjer, informacija da se radi o godini 1940. teško bi se plasirala ukoliko bi pripovijedao sam Aron. Treće lice ovdje dopušta piscu i da zauzima različite perspektive, dječakovu i majčinu naizmjenično.

Oni su, majka Buena i dječak Aron, glavni likovi priče. Upoznajemo ih preko njihovih postupaka predstavljenih pripovijedanjem i putem dijaloga; prvo (uslovno) dječaka s psom a poslije dječaka s majkom.

Sukob na kome je priča izgrađena uzrokovan je dječakovom željom da udomi na ulici pronađeno štene. Njegov motiv je da zaštiti i zbrine slabijeg, dok majčini motivi ostaju neobrazloženi. Ona ne objašnjava svoje protivljenje. Možemo pretpostaviti da se radi o sebičnosti, ili o predrasudi da životinjama nije mjesto u kući. U svakom slučaju, time što dječakov zahtjev mnogo jasnije motiviše, pisac vezuje naše simpatije za njega. Sukob se javlja u prvom dijalogu dječaka i majke:

– *Šta si stao, hajde ulazi u kuću.*

– *Donio sam pašće – Aron pokaza na zamotuljak.*

– *Donio? Šta si donio?*

– *Pašće – ponovi Aron.*

– *Kakvo pašće, teško meni! – snebivala se Buena.*

– *Našao sam ga gdje cvili...*

– *Napolje iz avlije! Kakvo te pašće snašlo! Idi napolje i pusti ga. Jesi li poludio? Pašće mi unosiš u kuću. Gdje se to vidjelo?*

– *Majko, majčice draga, čekaj – šaptao je Aron glasom koji je molio i preklinjao. – Čekaj da ti kažem...*

– *Šta ćeš da mi kažeš? Nosi ga iz kuće! Idi!*

Dječak ide na obučarski zanat, nije razmažen i želi na neki način doprinijeti dobrobiti vlastite porodice. Suosjećajan je, brižan i požrtvovan, također uporan i tvrdoglav jer ne odstaje od svoje nakane da pomogne psu. Pas ne treba njegovu zaštitu samo zato što je mali i gladan, nego još više jer je proganjan. (*Jadnik, kao da hoće nešto da kaže... da ispriča kako su ga gonili... udarali.*) Majčin strah, zbog mraka i Aronovog kašnjenja, a u sjeni nacizma u kojoj se priča odvija, pojačavaju identifikaciju dječaka i psa i ukazuju na nasilje čije su žrtve obojica.

Sukob se razrješava u drugom dijalogu majke i Arona:

– *Izlazi otale, hoćeš da se razboliš na tom smetlju, na tom đubretu?*

– *Neka se razbolim! – izusti Aron ljutito kroz plač.*

– *Umrijećeš.*

– *Neka krepam! – tvrdoglavo i prkosno odgovori Aron i stade da mlatara nogama.*

– *Pa dobro. Ostavi pseto tu do sutra, ali ulazi sad u kuću da se umiješ. Sav si prljav. A sigurno si gladan – dodade na kraju brižno, majčinski.*

Dječak kaže *Neka krepam*. Baš tom riječju, *krepam*, kojom izražava svoj bijes i prkos, on se poistovjećuje sa psom (čovjek *umre*, životinja *krepa*) i pokazuje suosjećanje. Istovremeno, pisac na taj način ponovo sugerira vezu dječaka i psa i osjećaj dječakov da je i sam proganjen, nezaštićen, izložen nasilju, baš kao i taj pas.

Majčin prelazak na stranu dječaka pobjeda je nepristajanja na nasilje, pobuna protiv njega, za koju su potrebni ljubav i hrabrost. To bi bila ideja ovako pročitane priče.

Carev slavuj (Hans Christian Andersen)

PUT DO SREĆNOG KRAJA

Hans Christian Andersen

Carev slavuj

U Kini, kao što znamo, car je Kinez, a okružuju ga, također, sve sami Kinezi.

Događaj o kojemu ćete saznati, odigrao se u davna vremena, i baš ga je stoga vrijedno čuti, prije nego što padne u zaborav.

Carev je dvorac bio najljepši na svijetu, cijel cjelcat od tananoga porculana, vrlo skupocjenoga, ali vrlo lomljivoga, tako da se gotovo nije smio dirnuti. Nedaleko od dvorca bila je šuma, u kojoj je gnijezdo savio jedan slavuj. On je tako umilno pjevao, da je siromašni ribar, koji je noću vukao ribarsku mrežu, na trenutak zastajao i slušajući slavuja, šaputao: "Bože, kako je to lijepo!"

Sa svih su strana svijeta dolazili putnici u carevu prijestolnicu, da bi se divili dvorcu od porculana. A kad bi čuli sla-

vuja, govorili bi: "To je od svega najljepše!" I pričali su drugima što su vidjeli i čuli. Učeni su ljudi tada pisali knjige o carskomu gradu, i o divnoj pjesmi slavuja. Pjesnici su slavili čudesnu pticu, koja pjeva u šumi kraj carskoga dvora.

Jednoga dana jedna takva knjiga dođe u ruke kineskomu caru. Sjedio je na zlatnomu prijestolju, i sa zanimanjem čitao opise carskoga grada. No kako li se začudio, kad je pročitao, da je slavujeva pjesma bila ono najljepše, što putnik može naći u Kini.

– Što? – povika car. – Kakav slavuj? Pa ja i ne znam da ovdje živi nekakav slavuj!

I car pozove jednoga svojega oholog pomoćnika, pa ga upita: – Jesi li kada čuo za slavuja?

– Ne, Vaše Veličanstvo – odgovori oholica.

– Cio svijet bruji o tomu da slavuj živi u mojemu carstvu, – reče car. – Zapovijedam ti da ga nađeš, i večeras ovamo dovedeš. Pomoćnik se rastrčao po dvorcu, hodnicima, stepenicama, vrtovima, paviljonima, tajnim odajama, ali nigdje slavuja. Vрати se caru i reče:

– Vaše Veličanstvo ne bi smjelo vjerovati sve što u knjigama piše! To su izmišljotine!

– Ali knjigu mi je poslao japanski car, i ono što u njoj piše, ne može biti neistina!

Ako se slavuj do večeri ne pronade, cio će dvor dobiti batinu po truhu, poslije večere!

Sada se osoblje dvorca dalo u potragu za slavujem, o kojemu, eto, priča cio svijet, samo ne carev dvor. Najzad nađe nekoga tko je znao. To je bila jedna sirota djevojčica, koja je povremeno radila kao pomoćnica carske kuharice. Ona reče da slavuj pjeva u šumi iza dvorca.

Pomoćnik joj obeća stalan posao u kuhinji, samo ako ga odvede do slavujeva boravišta. I oni odoše u šumu. Djevojčica mu pokaza malenu sivu ptičicu, i reče:

– To je slavuj, gospodine!

– Je li to moguće? – začudi se carski pomoćnik. Nikad ne bih pomislio, da izgleda tako neugledno!

– Slavujčiću, – reče djevojčica – naš milostivi car želi da mu pjevaš!

– Vrlo rado, – odgovori slavuj. I oni se zaputiše natrag u dvor. Tamo su sluge usjajile porculan, sve je sjalo i blistalo. Postaviše zlatnu prečku za slavuja. Svi su bili svečano odjeveni, svi su bez daha čekali da slavuj otpočne pjesmu.

I poče slavuj pjevati tako divno, da su caru grunule suze na oči, a srce mu se razgalilo u grudima. Radostan, naredi da slavuj nosi oko vrata carsku zlatnu papučicu.

Slavuj sa zahvalom otkloni taj dar, i reče:

– Vidio sam suze u carevim očima, i to mi je najveći dar!

Za ljubav cara, slavuj pristade da ostane na dvoru, iako je čeznuo za svojom šumom. Načiniše mu zlatnu krletku, i dodijeliše mu dvanaest slugu da ga dvore i paze.

Cio grad nije govorio ni o čemu drugomu nego o slavuju, pa kada se dvojica sretnu, jedan kaže “sla”, a drugi, “vuj”. A dvorske dame i služinčad pokušavali su oponašati slavuja, ali naravno, bezuspješno.

Jednoga dana caru stiže pošiljka s natpisom “slavuj”.

– Još jedna knjiga o našoj slavnoj ptici, – povesele se car.

Ali to nije bila knjiga, već jedna umjetnički izrađena ptica, naprava, koja je mogla pjevati, kad bi se navila. Umjetnina je bila ukrašena rubinima, dijamantima, i biserjem.

Pjevala je jednu od melodija, koju je pjevao živi slavuj. Toga je slavuja kineskomu caru bio poslao japanski car.

Svi se zadiviše. Naviše slavuja-igračku, i on se raspjeva. Trideset i tri je puta pjevao jednu te istu melodiju. Svi su klicali od ushićenja. A neki izjaviše da umjetni slavuj pjeva bolje od živoga.

A onda se car sjeti živoga slavuja, i zatraži da ga opet čuje. Ali nitko nije primijetio kad je živi slavuj izletio kroz otvoren prozor, i vratio se u svoju zelenu šumu.

“Kakva nezahvalnost!” rekoše svi. I opet naviše umjetnoga slavuja. On je neumorno pjevao i pjevao. Nosili su ga uokolo, da bi ga svi uzmgli čuti. Ljudi su se čudili, kimali glavama, ali neki od njih rekoše:

“To lijepo zvuči, zato jer je nalik na pjesmu živoga slavuja. Ali nešto tu nedostaje, a mi ne umijemo reći što.”

Umjetnu su pticu postavili na počasno mjesto. O njoj su dvorjani pisali knjige i pjesme, ostali su to učili napamet, mada nisu razumjeli nijednu riječ. Pravi je slavuj bio proganjan iz zemlje.

Prolazilo je vrijeme. Jedne večeri, dok je umjetni slavuj pjevao, nešto u njemu prepuče, i on umukne. Svi su se uskomešali. Pođoše po urare, da poprave kvar. Poslije duga vijećanja, urari izjaviše, da su zupci strojnih kotačića već tako istrošeni, da ptica ne smije pjevati više, nego jednom godišnje.

Car se razbolio, i cijela je zemlja bila u žalosti. Već su izabrali novoga cara. Stari je car ležao u svojem svilenom, raskošnom krevetu, blijed i nemoćan. Dah ga je počeo napuštati. A onda mu dođoše slike iz prošlosti, slike, kojih se plašio. Šaputale su mu, sjedeći na njegovu uzglavlju. Car stade vikati da dođu glazbenici, i da zasviraju, kako ne bi slušao šaputanje utvara. No nitko nije čuo njegov zov, jer car više i nije imao čujnoga glasa.

Odjednom se s prozora razliježe divna pjesma. Pjevao je vjerni, živi slavuj. Došao je utješiti cara na smrti. I dok je on pjevao, utvare su bivale sve bljeđe i bljeđe, i krv je strujala sve brže i brže kroz careve žile. Pa i sama zlokob smrti, koja je sjedila tu na krevetu, kao da se zaniжела slušajući pjesmu.

– Hvala ti, hvala, prekrasna ptičice! – reče car, uzdišući od ganuća. – Tebe sam prognao iz svojega carstva, a ti si, evo, vjerno došla da mi dobrim uzvратиš, da smrt otjeraš od moje postelje! Kako da te nagradim?

– Ti si me nagradio, – odgovori slavuj. – Nikada neću zaboraviti suze u tvojim očima, one večeri kad sam ti prvi puta pjevao! Nego, ja ću ti sada pjevati uspavanku. Ti spavaj! Sutra ćeš se probuditi zdrav!

Tako je i bilo.

Car se probudio, zdrav i okrijepljen. Slavuj je još uvijek ćurlikao.

– Ostani zauvijek kod mene! – reče car. – Pjevaj samo onda kad sam zaželiš, a umjetnog ću slavuja razbiti u tisuću komada!

– Nemoj – reče slavuj – on je činio dobro, koliko je mogao! A ja, ja ne mogu živjeti na dvoru; ali mi dopusti dolaziti kad to sam budem poželio. Ja volim tvoje srce više nego tvoju krunu. No jedno mi moraš obećati...

– Sve! – reče car, stojeći u svojem carskom ruhu, koje bijaše sam obukao.

– Nemoj nikomu pričati da imaš malu pticu, koja ti sve govori – pa će sve biti još i bolje!

I slavuj potom odleti.

Sluge dođoše vidjeti mrtvoga cara. A kad tamo, prestrašeni zastadoše. Car reče:

– Dobro jutro!

PUT DO SREĆNOG KRAJA

Kao i većina bajki, i ova ima neka opšta mjesta: radnja se događa u dalekoj zemlji, s junakom koji je car i ima prekrasan grad od porculana, u čijem vrtu pjeva slavuj. Pa ipak, ovo nije bajka kao i većina drugih, jer sadrži i mnogo za bajke netipičnih motiva (npr. mehanički slavuj), jer su njeni likovi psihološki složeniji i jer pisac želi njome postići više od onoga što običnim bajkama žele anonimni autori.

Ali car, a ni njegovi dvorjani, za tog slavuja ne znaju. Kako je to moguće?

Lako, ako se radi o ljudima koji su slijepi i gluhi za ljepotu, jer sve što privlači njihovu pažnju su materijalna bogatstva. Njih zanima skupocjeni porculan ili zlato.

Bajku se ne može zamisliti bez zapleta. To je trenutak u pričanju kad u jednu mirnu sliku, jedno nepokretno stanje, *uđe* neko ili nešto, dovoljno drugačije da zatečeni mir promijeni.

Zaplet ove bajke počinje carevim otkrićem da postoji slavuj kome se dive više nego svemu što on, car, posjeduje. To saznanje pokreće niz narednih događaja.

Car naredi da se slavuj dovede, djevojčica pomogne u izvršenju naredbe, slavuj pristane da pjeva, car njegovom pjesmom bude dirnut i poželi mu vezati zlatnu papučicu oko vrata. U carevom sistemu vrijednosti to nije ništa ni loše ni čudno. Naprotiv, car vjeruje da čini dobru stvar, da je milostiv i pravedan. (Sebični i razmaženi ljudi često misle da čine dobro, iako svojim postupcima nanose drugima bol, poniženje, nepravdu.)

Slavuj, međutim, odbija nagradu: suze u carevim očima su mu vrednije od skupog nakita, jer je time car pokazao da ipak može spoznati nematerijalnu ljepotu. Sad bi nam već trebalo biti jasno o čemu govori ova bajka – o sukobu suprotstavljenih vrijednosti u karakteru glavnog junaka; zatekli smo ga nesposobnog da vidi i osjeti ljepotu (ona ovdje označava ljudsko, humano), a sada se pitamo, i vjerovatno *navijamo*, da on ne ostane takav, da se promijeni, da postane bolji čovjek, svjestan potreba i prava drugih ljudi oko sebe.

Car se ne mijenja brzo. (Ljudi se nikad ne mijenjaju preko noći, ako se uopšte mijenjaju.) Za priče je to dobro, ne samo zato što bi trajala kratko, nego i zato što u njima onda

izmišljeni likovi više liče na prave ljude i nama koji ih slušamo ili čitamo bude jasnije da priča ima veze i s nama. Car naredi da se slavuju da zlatni kavez i dodijeli mu tuce (dvanaest) slugu da ga paze. Slavuj pak, iako čezne za šumom, ostaje u dvorcu. Zašto?

Za ljubav cara, kaže pripovjedač. Slavuj shvata da je potreban caru, kako bi ga svojom pjesmom oplemenio i naučio ga da ima ljepših i vrednijih stvari od zlata.

Čini se da će slavuj dobiti bitku, odnosno da će se car promijeniti. Ali njegovim lošim osobinama (neosjetljivost, glupost, sebičnost, površnost...) priskoči u pomoć novi akter u priči. (Zaplet se usložnjava, ili produbljuje, ili razvija uvijek tako što neka nova *sila* pogura jednu ili drugu stranu u glavnom sukobu.)

Car dobija mehaničkog slavuja, ukrašenog dragim kamenjem, koji pri tome i lijepo pjeva. Taj mehanički slavuj priličnije pažnju dvorjana, pa pravi slavuj, zanemaren i sada ponovo *nevidljivo* odleti nazad u šumu.

Pisac očito ne štedi ni dvorjane; ne razlikuju se od cara, i oni su površni, priglupi, povodljivi, bezosjećajni. (O tome se može misliti: koliko loših osobina koje nam se ne sviđaju kod naših političkih lidera imamo mi sami.)

Sad se opet čini (to se zove preokret) da će pobijediti loše osobine, a ljepota i humanost da će ostati poražene. Međutim, evo pomoći i za našu stranu! Jednog dana umjetni se slavuj pokvari. Razlog je da su se istrošili zupci na točkicama u samom mehanizmu zbog prečestog navijanja da pjeva. (Naime, razlog su razmaženost i nezasitost cara i dvorjana, koji ni prema čemu nemaju obzira i ni u čemu nemaju mjere.) Posljedica kvara je zabrana da se mehanički slavuj navija češće nego jednom godišnje, kako se ne bi zauvijek pokvario.

Bez slavujeve pjesme (bez ljepote), car se razboli. Bolja strana u njemu je pobijedila, ali ta pobjeda nije jeftina. Spoznaja o pravoj vrijednosti stvari košta ga zdravlja i možda smrti. U bolesti je sam i napušten. Podanici, kojima je gospodario, pokazuju se nevjerni. Vrhunac je njihove beščutnosti biranje drugog cara, iako je on još živ. Slab je, i gluhi i slijepi dvorjani (a takav je i on bio ranije) ne čuju i ne vide njegove pozive u pomoć. Njih čuje samo slavuj. Odaziva se, vraća se i pjeva i njegova pjesma otjera smrt s carevog kreveta.

Car želi slavuja ponovo zauvijek na dvoru, a mehaničku pticu obećava da će razbiti. Ali slavuj to odbija. Velikodušno skreće pažnju caru da mehanička ptica nije kriva, da je ona činila dobro. Car prepoznaje mudrost slavujevu i imenuje ga za svog savjetnika.

Na kraju, car se promijenio. Naučio je šta je odanost, vjernost, nesebičnost. Uz savjetnika s takvim osobinama, on sam može biti bolji car, a u njegovom carstvu ljudi mogu postati bolji ljudi. Toga bez umjetnosti (pjesme, ljepote) ne bi bilo.

Umjetnost, sugerirše nam pisac svojom bajkom, oplemenjuje ljude.

Bure (Isidora Sekulić)

OTPOR PROPADANJU I NESTAJANJU

Isidora Sekulić

Bure

Odmah se poznaju ona nesrećna mala deca koja iz škole dolaze u praznu kuću, koja znaju *Robinzona* napamet, i u devetoj godini čitaju *Život i patnje u Sibiru* i *Put u zemlju Vašukulumba*.

Poznaju se mali siročići koji rano ostanu bez matere, koji sakrivaju glavu pod jastuke kad prolaze mrtvačka kola, boje se kad noću sat izbija i imaju mršavo blede lice i dugačke suve ručice.

* * *

Školski zadaci nisu mi zadavali mnogo brige. Sve je bilo prosto i lako i moglo se već u školi naučiti i zapamtiti. A brat mi je bio nestaško i mali divljak. Podizao je Skadar na Bojani i zazi-

đivao moje lutke, tražio mravima rtenjaču, prezao skakavce u kola od karata, i više išao na glavi nego na nogama. Sedela sam, dakle, po ceo dan sama, u kakvom kutiću, i prevrtala šarene i svetle kartone po leksikonima i knjigama prirodnih nauka. Tamo se videlo kako bukti polarna svetlost, tamo je bilo onih čudnih tropskih biljaka sa fiziognomijama divljih životinja, šuštal je more i vozile se po njemu grdne galije asirskih veslača, išli su u boj egipatski vojnici, sve jedan kao drugi, sa zapetim strelama i onim čudnim oštrim profilima glave na oba ramena. Tamo je Haron prevezio duše pokojnika, tamo je bilo namršteno ćutanje zaleđenog severa i strašna smrt u pesku koji ne da vode, tamo su, kao oštre sablje, sevale žute oči kraljevskih tigrova i umiljato se plavele dobre oči skandinavskih belih sokolova.

Tako danas, tako sutra, tako zimus, tako letos, prvo u sobi, pa u hodniku, pa na tavanu, pa u bašti, pa najzad u buretu.

Ja sam to zvala buretom, ali ustvari je to bila jedna grdna kaca, rasušena, razdrmana stara kaca koja je stajala u dnu dvorišta i bez ikakva opredeljenja polagano trunula i propadala. Bočne duge se još nekako i držale, ali se rasušile i isprepucale. Dole nije bilo dna, a dno, okrenuto naviše kao krov, sve se izrešetalo, svaka se daska mogla pomeriti, a mnogo glavnih dasaka nije više ni bilo.

Poodavno sam osećala neki ukus za taj rasklimatani stari dvorac. Između dasaka sam zavirivala u njega, štapićem gurkala i pipala ogromnu i kao kamen tvrdu pečurku, razmicala lišće gustog i ugasito zelenog korova, i volela da slušam sivu melodiju ćutanja i tišine.

Pomišljala sam prvo da u društvu prodrem u bure, ali sam se predomislila i rešila da ga sama ispitam i po robinzonski osvojim.

Jednog ranog letnjeg jutra dograbim sobne merdevine, čekić i sekiricu, popnem se na krov i razmaknem daske po

njemu da može sunce unutra, a zatim istavim jednu trulu dasku i s boka, da bih i sama mogla da uđem.

Gnjilo i mrtvo drvo nije mnogo ječalo pod udarcima, ali se kaca ipak tresla, i u gustom zamršenom korovu počelo je neko mnogostruko micanje i šuštanje kao što se čuje da kipi i pucka u zemlji kad posle kiše opet grane sunce.

Prvo sam čupala i sekla korov stojeći napolju, a kad se očistilo poveće mestance, uđem unutra, i, koje od želje koje od straha, do ručka sam proredila i utamanila sve šume i luge mrava i gušterova. Ostavila sam, ali razređen, jedan red repuva; ostala je velika pečurka; na onoj ugnutoj strani, gde se voda slivala, ostao je red sitnih, bledocrvenih gljivica, i ostala je jedna veštački ispletena paukova mreža.

Zemlja je bila vlažna i crna kao grob, one sitne gljivice izgledale su kao bolesne ospe, a iz gnjilih dasaka je zračila neka zagušljiva mlečna parica. Ali se sve to brzo izmenilo. Brzo je došao neprijatelj vlage i tmine. Ušao je juli sa vrelim i suhim svojim dahom, a sutradan je zemlja već imala koru, gljivice su, kao suhe kraste, pootpadale, a namršteni otromboljeni repuv se nasmešio u zelenijoj boji.

Toga dana sam se uselila u bure. Prvo sam unela malu stoličicu i nad njom razapela star neki izbeljeni kišobran s kojim su mlađi išli u jesen da pazare. Pa onda sam dovukla svu svoju bašticu u loncima, između ostaloga i dva lepa visoka fikusa koji su u buretu izgledali kao palme.

Odmah zatim je ušla gomila tankih drvenih kutija od cigara koje sam grozničavo pribirala, pa čak i kupovala, jer sam u to vreme, od jutra do mraka, izmišljala i rezala galije i lađe.

Ukucam zatim nekoliko klinova i povešam testericu, čekić, stare makaze, kanticu, kutiju s ekserima i kanapima, i dovučem, najzad, staru jednu englesku istoriju gde je bilo puno crteža i rezbarija sa tebanskih i egipatskih grobova koji su predstavljali more, bure, galije i moreplovice.

Spočetka je bilo nekog detinjeg straha, i ja bih počešće iskalkala iz bureta da se posle male pauze i osluškivanja opet vratim u nj. Ali navika je brzo došla, i ja se od bureta nisam odvajala. I ako je trebalo da me traže, tražili su me u buretu, i ako je trebalo da me nađu, našli su me u buretu. Štaviše, kasnije sam i onu jednu dasku, koja je ulaska radi skinuta, naslanjala iznutra, tako da sam, osim otvorenog krova, bila sasvim zagrađena i bila sasvim sama. Psima i mačkama je ulaz bio zabranjen, mome bratu je u buretu bilo tesno, a krilati moji gosti dolazili su odgore.

U ovom šupljikavom i smežuranom dvorcu bujala je neka laka, meka i tiha fantazija, i dok su druga deca napolju igrala i celog leta trčala od tarabe do tarabe za jednim leptirom, mala bleđa devojčica sanjala je u buretu svoju robinzonijadu.

Sanjala o velikim morima po kojima se koralska ostrva ljujljaju kao kotarice cveća. O predelima gde sunčani zraci u teškim debelim viticama padaju na zemlju, i gde nema druge hladovine i svežine do kad morske tice rašire svoja krila i vodom sa svoga perja poprskaju cveće. Sanjala o strašnoj studiji i glečerima iz čijih se pukotina plazi čudna plava svetlost, i osećala da tamo na severu, u onim smrznutim energijama, mora ležati klica i stihija prave večnosti.

U toj truloj kolibici sam naučila da volim ono što ne vidim, ono što nemam, i ono što mora da prođe.

Volela sam sunce, svetlost, leptire, bubice i cvrčke. Volela sam ih nervozno i sa strepnjom, jer sam videla da sunce zalazi, i znala da će za dan ili za nedelju poumirati šareni i ljudi leptiri, i da će za malo popadati iznureni mali cvrčci. Popadaće, i vrućina će ih spržiti, i ja ću možda sama izgaziti osušene lešinice veselih mojih pevača.

Malo srce deteta koje još nije znalo ni šta je sadašnjost, slutilo je da ima prolaznost i prošlost, da ima tren kad se vene i pada i hladi, da dolazi čas kad su gordi vilinski konjici što

lepršaju tamo visoko pod suncem isto što i tupe slepe glis-
te što gmižu pod zemljom.

Razvijala se u detetu tuga onih što nikad ne veruju da će se
vratiti na mesto koje ostavljaju, i sumnjaju da može opet
doći ono što je prošlo.

Telom svojim sam osećala padanje večeri, i kao suncokret
okretala svoju malu glavicu za suncem. Ima, dakle, neko
prokletstvo da ništa voljeno ne može ostati. Proleti kakva ti-
ca, svetla kao rasprsnuta zvezda, pa je nikad više nema.
Prne kakav leptir, šaren kao da je kroz dugu proleteo, pa
ga nikad više nema.

Možda ima takvo osećanje i među nekim insektima. Piju
sunce i kupaju se na suncu, a tihi su i ćute. I ja sam u bure-
tu naučila ćutati kao insekt. Pa i sada još volim taj svet koji
ljubi, sveti se, ubija i umire u otmenoj tišini. Gde čovek po-
divlja kao zver, oni su savladani i nemi kao pobeda strasti.
Pod zavesom kakvog mrtvog lista nečujno se svršavaju mi-
sterije ljubavi i smrti.

Neko vreme, svako jutro u jedno isto doba, na jednu istu
daščicu krova, dolazila je, ne znam otkud, čudna neka ma-
la, usplahirena i ćutljiva tica. Klimnula bi glavom na sve
strane mog bureta, zatreperila telom kao da će svakim per-
cem za sebe poleteti, i posle nekoliko trenutaka nestala.

Pokušala sam da u tanjiriću ostavim mrvica, od hleba, od
kolača, voća i šećera, ali se tica uvek jednako ponašala i ni-
kad ništa nije dodirnula. Zašto je ta životinjica dolazila, šta
ju je privlačilo, šta je gledala i šta je videla? Nije mi se dalo
da razloge dokučim, ali sam tu ticu volela kao što se voli
simbol ljubavi i dobrote.

Jednog divnog letnjeg dana, kad se sva lepota jednog go-
dišnjeg vremena svezala u lepo jutro, kad su golubovi iz-
gledali krupni, plastični i teški, kad su izukršteni sunčevi
zraci zvečali kao srebro, kad se govor čuo kao smeh, kad je
svetlost tako gusta bila da su je mušice i leptiri krilima raz-

bijali, kad sam ja srećna i vesela dotrčala u bure – tica nije došla. Ni tada, ni ikad više.

Čekala sam je još mnogo dana i žalila sam je mnogo. Ali, fantazija male devojčice beše tada bog Tamuz sa dvadeset devet imena i toliko isto krila i života.

Onu ugnutu stranu poda još sam bolje izdubila, popločala je crepom, napunila vodom, i malom svojom kanticom dospala što bi postepeno usahnjivalo.

To je bilo more, veliko more što se uvek zvalo Crveno ili Žuto, i ja sam po mrtvoj površini barice videla sve nijanse tih boja, i uveče, u postelji, zamišljala kako tamo dole pevaju i vijaju se mali talasići šarene vode.

A svud unaokolo, po trulim i hrapavim bokovima moga bureta, debelim potezima bele i zelene krede i raznim iščupanim ilustracijama markiran je bio ceo svet i sve što je u svetu.

Kontinenti, mora, ostrva, sve u onom redu dečjih krasnopisnih vežbanki gde jedno uz drugo stoje Njujork i Čačak, Jagodina i Formoza. A po vodi sam, na tankom konopcu, vukla fantastično i pažljivo izrezane i sklopljene lađice, u kojima su, u paralelnim redovima, sedeli po dvadeset veslača od hartije, jedan kao drugi, svi sa nepomičnim tankim drvenim veslima, i vozila ih po čitavo dopodne, sve po jednom istom moru, čas u Braziliju, čas na Madagaskar, čas opet *tamo* gde uvek ima snega i saonica, irvasa i inja.

Gore-dole, gore-dole, klizila je moja galija pod automatičnim ritmom cvrčaka koji su, opijeni suncem i toplotom, pevali pesmu bez strofa i odmora, pevali poeziju kratkoga života, pevali snove blede devojčice koja je htela daleko, daleko!

O, mali moji nikad neviđeni cvrčci! Kako sam uvek strahovala da se ne odselite, da ne umrete od gladi, da ne prestanete pevati. Ali tada je za svakim listom čučao po jedan pevač, i snažno cirikanje je natpevalo moju lepu i srdačnu brigu.

O mali moji cvrčci, o velike moje varke! Ta cvrčaka u zimu i nema, ta cvrčku i ne treba zrno jer ga ne može progutati, njemu osim slatkog, na suncu sazrelog soka, ništa ne treba jer on ništa i ne jede. O lepe moje varke u koje nema više ulaska, u čijim bravama se svi ključevi krhaju, a čija se vrata više ne otvaraju.

I kad je lađa već davno prispela, i sunce zapalo, i svi mirisi i slasti i venci sreće i radosti koji na sunčevim zracima dolaze s njima opet zemlju ostavili, ja sam svejednako slušala moje male pevače, pevače bezazlene radosti od života. Cvrčak! Malo parčence blata u kome ima nešto dobro, u kome ima sposobnosti voljenja i radosti, atom koji živi i koji kazuje svoju radost od života.

Od jake vrućine i žege, gnjile i trošne daske se sušile i mrvile, i crne i uske pukotine postajale su sve svetlije i sve šire. Odjedared bi se kroz njih provukao kakav šarenko na četiri krila, pa za njim drugi koji ga vija, pa zatim još čitav roj leptirova koji se na suncu ljubili, i vreli i ludi od sunca i ljubavi jurnuli u polutamnu hladovinu usamljenosti. Popadali bi po širokom i hladnom lišću fikusa, i po crnkastom zelenilu bi se premetali u svojim vedrim toaletama, u svetlim i bleštavim svojim bojama, kao da su se u tečnom metalu okupali i kao da im sa krila još klize kaplje rastopljena zlata i platine. Pa onda bi se učvrstili na listovima, mirovali bi trenut-dva, uvijali svojim spiralastim rilicama, i zaplašeni gorkom aromom fikusa bežali bi opet napolje.

A sa sunčane strane bureta, iz rupica razjedenog drveta i iz vrele suve zemlje izvirao je svet mušica, krilatih insekata i šestonogih pešaka. Ponekad i gušter, i gusenica sa razrokim i naoblačenim svojim pogledom, i tvrdokrilac sa krupnim i kao teleskopi ispupčenim očicama.

Dobro mi je bilo u buretu i teško mi je bilo izaći iz njega.

Ni kiša mi nije smetala. Kad sam opazila da se sprema zlo vreme, popela bih se na merdevine i primakla bliže daske

na krovu, šćućurila se pod amrelom na stoličici, i posmatrala bih kako tice, kao crne munje, paraju po vazduhu, i smejala bih se žestokoj kiši čije krupne kaplje zvrjahu po daskama kao da se tresu i lome orasi u vreći.

Meni bi čak milo bilo da je odnekuda udarila mećava, pa da beli i meki sneg zatrpa sve rupe i izlaze, i da se zalede moje galije i čamci. Jer sam imala mnogo jačih simpatija za poeziju nadimljenih sibirskih koliba i za teški život severnjaka koji su uvek borci i junaci, nego za otužni i šareni jug sa lenjim i zagušljivim vetrovima i zagrejanim i razmaženim stanovnicima.

I stoga sam tu, takoreći u neposrednoj blizini moje barice, vruće kao Senegal, snevala ledenu i belu fantaziju severa. Posula sam jedno oveće mestance nastruganom kredom, sa hrpicama od beloga praha, pobola nekoliko poluosušenih jelovih grančica, i načinila od hartije visoku šiljastu korpjčku kolibu sa ulazom na vrhu. I tada je iz mašte male devojčice počeo da duva ledeni sibirski vetar, i da veje toliko snega da se grane od njega lome. A u krzno zamotani dobroćudni Korjeci čučali su oko vatre.

Tamo, u njihovoj domovini, gde uvek preti smrt pred kolibom i glad u kolibi, tamo ljudi moraju živeti jednostavno kao u bajkama, i moraju jedno drugom biti milostivi i dobri kao u carstvu nerođene dece.

Sneg i studen i mećava, a unutra velik crven plamen koji se nikad ne gasi, i vrelo ugljevlje kao aždajina usta.

Plamen i svetlost su rođaci i dolaze iz iste čarobne zemlje. U plamenu je puno slika i priča, i svi prostodušni dobri ljudi znaju da zimski plamen daje sve što se nema i vraća sve što se oplakuje i želi. Zimski plamen je zmaj koji preko dana drema, a kad dođe večer on raširi svoja vatrena krila i rastrese svoje plamene vitice, i priča, priča, ozeblim i šćućurenim Korjecima, priča tiho i toplo, priča im i pucka i greje dok ih ne zanese, dok ne zadremaju, poležu i zaspe, a va-

tra stalno i jednako bukti, i toplo je i ugodno, a napolju je prostor i sloboda, i nigde nema ulice i nema suseda, i niko nije siromašniji od drugog, i nema slugu, i dok zvižde i ciče vetrovi i zveri, u korječkim kolibama je mir, mir, mir.

Peče augustovsko sunce, a mala devojčica čuči na zemlji pod amrelom, i gleda u pregršti krede, i vidi kako prolaze snežne koke u belim cipelicama i snežne sove sa zlatnim očima, i od vremena na vreme proleću polarni galebovi koji su došli u goste u novim žutim čizmicama.

I zatim zakloporaju isprekrštani rogovi irvasa, i zamiriše vreli dah njihovih injem posutih njuškica što se tiskaju oko zavejanih šatora gospodara, a svuda unaokolo je tanka mreža fluida koji se smrzava.

A tamo gde su zabodene osušene jelove grančice, tamo je veliko carstvo severnih četinarara sa belim krunama na glavi i u snežnim ogrtačima širokih rukava i ledenih rojti.

I kao što se u tropskim predelima stara drveta zagrlje da sićušne puzave biljke lakše ustrče po njima, tako i svi severni gorostasi na izukrštanim četkastim svojim mišicama ljujljaju i neguju sitnu i nežnu mahovinu pod kojom skakuću i trljaju ruke dobri patuljčići u cinober crvenim čakširicama i plavim kaputićima, sa dugačkim bradama i zvečećim nekim govorom kao da se zrnevlje graška prosipa po staklu.

A ženskih nema, patuljica nema. Čudila se mala devojčica da nigde nije napisano i nigde nije naslikano da među patuljcima, u zemlji dobrote, strpljenja i milosti ima i patuljica, ima i žena. Sve one male zalutale prinčeve i princeze, i svu onu nesrećnu i oteranu pastorčad primili su, gostili, hranili i mudrim savetima snabdevali samo mali čovečuljci u cinober crvenim čakširicama, čovečuljci koji se uvek smeše i nemaju među sobom žena.

* * *

Jednog dana, kiša je probila u zoru i zalevala moje bure do same večeri. Sve se napilo vlage i vode, i ceo dan nisam mogla u bure. Bilo mi je neobično i dugo vreme, i čim bi se kapljice malo proredile, trčala sam i zavirivala kako je u njemu. More se razlilo i uzmutilo, a sve drugo omlitavilo i pocrnelo, i samo se čuli bolni tonovi prokisavanja. Pravo mrtvo ostrvo gde crni leptiri, kao mumakaze, gase sjaj i boju cveta na koji padnu.

Pred veče je prestalo da pada, i na dvorištu je opet stajalo ono dobro plavetnilo poznog letnjeg neba. Mesec je igrao na ivici sutona i dugog letnjeg dana koji se teško gasi.

Prvo mi je bilo da strčim i uvučem glavu u bure. Vetrić, koji se spolja nije osećao, prolazio je u nekoj finoj promaji kroz pukotine bureta, i čulo se nešto kao da se gudalom vuče preko staklenih krila vilinskog konjica.

Nad morem, oko Brazilije, neko mlako, meko, klizavo isparenje, a u zelenilu ono zastrašeno disanje biljaka po zalasku sunca. Predmeti se ukosili i nakrivili, stoličica kao da se ljulja, a po merdevinama silazi nešto zeleno i vazdušasto kao vampir mesečine.

A dete se smešilo i volelo kišu i dobru letnju noć i dobro svoje bure.

* * *

Plitke i duboke, velike i male, moje galije se iz dana u dan množile, i na kanapima razne dužine plovlila je čitava flota. Ali su dani opadali, zora se sve teže budila, a moj brod za Braziliju sve je kasnije polazio.

Jednog jutra sam u jesenjem kaputiću krenula pa put, i bilo mi je zima, i nisam se ni u Braziliji ugrijala. Toga istog dana, pred veče, odjedared upade u bure, jadan i sav obamro, leptirić s iskidanim i procepanim krilima. Poplašila sam se od tog ranjenika kao od smrti, i drhćućim rukama

sam ga podigla sa zemlje. Jedva se micao, i bio je bedan kao kakav mali akrobat koji je u ružičastom trikou sa zlatnim šljokicama maločas pao sa trapeza i prebio obe noge.

Leptir je zatim umro, i to je bio prvi znak jeseni, i to je bilo, na moje oči, prvo umiranje u buretu. Bojim se od to doba jeseni koja plodovima i bojama laže i vara, a ubija leptire i laste.

Jedne septembarske noći se digla strahovita oluja. Praskalo je i krhalo se i na nebu i na zemlji. Ja sam nemirno spavala, bojala se, i nekoliko puta budila oca.

Te septembarske noći je uvenuto moj letnji san. Vihor je pokidao krov na buretu, razredio i počupao daske sa bokova, porušio i pokrhao moje pokućanstvo, i podavio lađice i izbrisao Madagaskar i Braziliju.

Lonci s cvećem izvrnuti i razbijeni, puno mrtvih bubu, a moja stoličica, kao dodola, zatrpana mokrim, prozeblim i mrtvim grančicama...

Otac me je držao za ruku i govorio da se bure ne može opraviti, da ga je oluj uništio, i da će sada i tako doći zima. A ja sam vrištala. Vrištala i drhtala s onim bolesnim očajanjem siročeta koje komšijske matere ljubi i u buretu letuje.

I kad se bure sklopilo i leglo, nad drvenom njegovom lešinom jecalo je dete, i mrtva stvar je našla svoga malog pesnika.

* * *

To je mesto, zajedno sa kućom i dvorištem, prodato...

Da mi je da ga kupim, da ga uzidam u kulu, da kulu zabravim sa devet ključeva, od vremena na vreme bih se zatvorila u nju, i u mraku i ćutanju bih ludovala da se mogu zazidati tragovi mrtvih dana.

OTPOR PROPADANJU I NESTAJANJU

Iako govori o iskustvu djeteta, glas koji priča nije dječiji. Ni to što nam taj glas kazuje nije baš mišljeno da se kaže djeći. Iako nam je zamisliti usamljenu djevojčicu koja ljetu provodi igrajući su u buretu u bašti, ali ako smo čitali brzo, sve iščekujući neki uzbudljiv događaj, preokret, neki zanimljiv zaplet, sasvim je vjerovatno da nam je prava ljepota ove priče izmakla. Da, djevojčica se igra u buretu, dođe jesen, igri je kraj, i šta? Kakve veze ima to bure sa kulom, o kakvoj se uopšte kuli radi, zašto nam ta nepoznata žena sve ovo priča? Najbolje da krenemo od početka.

Priča počinje pripovijedanjem u trećem licu. Uvodi se tema, nešto u vezi s djecom koja vole da čitaju i koja su rano ostala bez majke; koja iz surove stvarnosti obilježene smrću (mrtvačka kola koja prolaze) bježe u svijet mašte.

Nekoliko puta u pripovijeci pomenuće se Robinzon, ne slučajno; jer to je knjiga o nevoljnoj usamljenosti, odvojenosti od svijeta i o naporu da se u toj neželjenoj stvarnosti stvori novi svijet.

Prelaskom u prvo lice taj se opšti motiv prevodi u jedno posebno sjećanje na djetinjstvo. To se u književnosti često radi; čitaocima je lakše i draže da se poistovjete s nekom konkretnom osobom, da se zamisle u njenom *tijelu*, i da svijet gledaju njenim očima. Između mnogih drugih razloga, taj, da čitajući postajemo neko drugi, jedan je od razloga zašto čitamo izmišljene priče. (Fikciju.)

Prelazak iz prezenta u perfekt i u prvo lice ženskog roda ukazuje da je pripovjedačica žena, i sama nekada jedna od djece predstavljene u uvodu. (*Školski su joj zadaci išli prosto i lako*, čitala je mnogo o istoriji i geografiji, doživljavajući to

kao stvarnost: *tamo se videlo...*) Drugačije rečeno: *treće lice* je odrasla dvojnica *prvog lica*.

Djevojčica je usamljena, čita i igra se sama. Jednoličnost takvog života prekida se uvođenjem u priču bureta. Počinje *zaplet*; djevojčica napušta svijet fikcije i ulazi u stvarnost. Otkrivamo da se ne boji buba ni guštera, da je odlučna i marljiva, da ima izvrstan dar opažanja; ovo zadnje zahvaljujući velikom broju precizno opisanih detalja.

Upravo su ti opisi ono što ovu priču čini lijepo i uzbudljivom. Dakle, uzbuđenje ne mora dolaziti samo od napetosti, od brze promjene događaja. Književnost nije samo ono *o čemu* se govori, nego i ono *kako* se govori. Izbor riječi i načina na koje ih povezujemo (*stil, stilska sredstva*) može biti takav da nas iznenadi, začudi, zaintrigira, natjera da se zamislimo. Često i da nešto što smo vidjeli mnogo puta ranije vidimo kao da ga gledamo prvi put.

Isidora Sekulić, lako to zaključimo, voli epitete: *red sitnih bleđocrvenih* gljivica; *iz gnjilih* dasaka; *zagušljiva mlečna* parica. Česta su i poređenja: zemlja vlažna i crna kao grob; gljivice pootpadale kao suve kraste; koralaska ostrva se ljuljaju kao kotarice cveća; leptir šaren kao da je kroz dugu proleteo... Rezultat je da smo uvučeni u perspektivu djevojčice, sve kao da gledamo vlastitim očima, a osim toga, zahvaljujući *ljepoti stila doživljavamo* i njeno oduševljenje.

Pored epiteta i poređenja, česta figura je *anafora*: *Tamo je Haron prevezio duše pokojnika, tamo je bilo namršteno čutanje zaleđenog severa i strašna smrt u pesku koji ne da vode, tamo su, kao oštre sablje, sevale žute oči kraljevskih tigrova (...)* Tako danas, tako sutra, tako zimus, tako letos, prvo u sobi, pa u hodniku, pa na tavanu, pa u bašti, pa najzad u buretu (...) U toj truloj kolibici

sam naučila da volim ono što ne vidim, ono što nemam, i ono što mora da prođe. (...) a vatra stalno i jednako bukti, i toplo je i ugodno, a napolju je prostor i sloboda, i nigde nema ulice i nema sušeta, i niko nije siromašniji od drugog, i nema slugu, i dok zvižde i ciče vetrovi i zveri, u korječkim kolibama je mir, mir, mir.

Anaforom se postiže dvoje: jedna rečenica puni se smislom cijelog jednog pasusa, slika postaje prezasićena detaljima, a sam ritam pričanja se ubrzava. Upravo veliki broj detalja potreban je da bi se uspomena oživjela i učinila realnom i stvarnom, a ubrzanje ritma potrebno je priči koja nema razvijenu fabulu.

Zanimljivo je pitati se kada i zašto pripovijedanje u prvom licu prelazi u treće? Naprimjer:

U ovom šupljikavom i smežuranom dvorcu bujala je neka laka, meka i tiha fantazija, i dok su druga deca napolju trajala i celog leta trčala od tarabe do tarabe za jednim leptirom, mala, bleđa djevojčica sanjala je u buretu svoju robinzoniadu.

Odgovor bi mogao biti ovaj:

Treće lice uvodi drugu, širu perspektivu; tada vidimo djevojčicu u odnosu prema drugoj djeci. Kad *izađe iz tijela* djevojčice, njena odrasla dvojnica produbi i proširi dječije utiske i promišljanja.

Družeci se s malim bićima u buretu, djevojčica, vezana za skučen, zatvoren, izolovan prostor, postaje svjesnija protoka vremena i kad shvati kako ono djeluje na leptire i bube – tako što žive kraće – ona otkriva šta je smrt:

Volela sam sunce, svetlost, leptire, bubice i corčke. Volela sam ih nervozno i sa strepnjom, jer sam videla da sunce zalazi, i znala da će za dan ili za nedelju poumirati šareni i ljudi leptiri, i da će za malo popadati iznureni mali corčci. Popadaće, i vrućina će ih spržiti, i ja ću možda sama izgaziti osušene lešinice veselih mojih peva-

ča. *Malo srce deteta koje još nije znalo ni šta je sadašnjost, slutilo je da ima prolaznost i prošlost, da ima tren kad se vene i pada i hladi, da dolazi čas kad su gordi vilinski konjici što lepršaju tamo visoko pod suncem isto što i slepe gliste što gmižu pod zemljom.*

Djevojčica postaje svjesna prolaznosti života, ljudskog i svakog drugog: sebe poredi sa suncokretom:

Telom svojim sam osećala padanje večeri, i kao suncokret okretala svoju malu glavicu za suncem. Ima, dakle, neko prokletstvo da ništa voljeno ne može ostati. Proleti kakva tica, svetla kao rasprsnuta zvezda, pa je nikad više nema. Prne kakav leptir, šaren kao da je kroz dugu proleteo, pa ga nikad više nema.

Međutim, život ne ispunjava samo prolaznost i prisustvo smrti, nego i dobrota, i ljubav. Da to istakne, pripovjedačica uvodi u priču epizodu s pticom koja se pojavi, i koju je ona volela kao što se voli simbol ljubavi i dobrote.

Kad ptica ode i ne vrati se, djevojčica ostaje tužna.

Ali: fantazija male djevojčice beše tada bog Tamuz sa dvadeset devet imena i toliko isto krila i života.

Ovdje je važno znati (A to nije ništa neobično – da priče od nas očekuju da naučimo nešto što ne znamo), da je taj bog Tamuz isto što i Adonis, bog prirode, bog koji umire i ponovo se rađa. Fantazija, to nam autorica želi reći, ima istu tu moć: da smrt učini privremenom. Djevojčica je sretna jer u buretu smrt nema onu snagu koju ima izvan, u životu, u kojem je ostala bez majke:

Dobro mi je bilo u buretu i teško mi je bilo izaći iz njega.

U nastavku priče, nakon ptice, djevojčica pažnju posvećuje cvrčcima, jer oni slave radost života:

O, mali moji nikad neviđeni cvrčci! Kako sam uvek strahovala da se ne odselite, da ne umrete od gladi, da ne prestanete pevati. Ali tada je za svakim listom čučao po jedan pevač, i snažno cirikanje je natpevalo moju lepu i srdačnu brigu. O mali moji cvrčci, o velike moje varke! Ta cvrčaka u zimu i nema, ta cvrčku i ne treba

zrno jer ga ne može progutati, njemu osim slatkog, na suncu sazrelog soka, ništa ne treba jer on ništa i ne jede. O lepe moje varke u koje nema više ulaska, u čijim bravama se svi ključevi krhaju, a čija se vrata više ne otvaraju.

Ovakvo direktno obraćanje naziva se *apostrofa* i njime/njome postižu se različiti efekti; ovdje, konkretno, mijenja se ritam, naša se pažnja usmjerava na cvrčke, oni postaju važni.

Njih pripovjedačica doživljava kao umjetnike, koji pjesmom potiskuju brige: (...) *opijeni suncem i toplotom, pevali pesmu bez strofa i odmora, pevali poeziju kratkoga života, pevali snove blede djevojčice koja je htela daleko, daleko!*

Ali taj doživljaj je varka, iz perspektive odrasle osobe. Tim je dragocjenije sjećanje na trenutke trijumfa umjetnosti nad prolaznošću.

Dalje mašta djevojčice pretvara hrpice krede u snijeg, a je-love grančice u sibirske šume. Pripovjedačica priznaje da ima više simpatija za hladni sjever nego za topli jug. Kako to objašnjava, i kakve veze to ima s njenim iskustvom?

Ovako: uz jug *kači* epitete: *otužni, šareni, lenj, zagušljivo, zagrejan i razmažen*, a na sjeveru su ljudi *borci i junaci*. S ovim drugim se ona poistovjećuje, jer se u svom životu osjeća kao na sjeveru, gdje su uslovi života surovi.

Poistovjećuje se s Korjecima (narodom koji živi na Kamčatki) i preživljava zimu uz priče koje zanose. U vrijednosnom smislu sjever je bolji, jer zbog takvog načina života nema sluga, nema siromašnih i vlada mir. (*Mir, mir, mir*. Tri puta se ta riječ ponavlja!)

Sad nam je već jasnije da pripovjedačica nije baš zadovoljna načinom na koji su ljudska društva ustrojena, jer je previše nepravde na svijetu.

Nepравdu nalazi ona sada i u bajkama. U bajkama ima patuljaka, ali nema patuljica.

A ženskih nema, patuljica nema. Čudila se mala djevojčica da nigde nije napisano i nigde nije naslikano da među patuljcima, u zemlji dobrote, strpljenja i milosti ima i patuljica, ima i žena.

Posebno to mora biti strašno djevojčici koja je siročče, to da ni u bajkama, u koje bježi, nema žena, nema majke.

Sve one male zalutale prinčeve i princeze, i sou onu nesrećnu i oteranu pastorčad primili su, gostili, hranili i mudrim savetima snabdevali samo mali čovečuljci u cinober crvenim čakširicama, čovečuljci koji se uvek smeše i nemaju među sobom žena.

Sad, kad smo otkrili šta je to što muči djevojčicu, bez majke, priča se usmjerava prema svršetku. Dolazi jesen, počinju kiše.

Jednog dana, kiša je probila u zoru i zalevala moje bure do same večeri.

Te septembarske noći je uvenuo moj letnji san.

Nada djevojčice kojoj je smrt odnijela majku, da je bure mjesto gdje smrt nema pristupa, propada nakon što u njemu umre jedan leptir:

Leptir je zatim umro, i to je bio prvi znak jeseni, i to je bilo, na moje oči, prvo umiranje u buretu. Bojim se od to doba jeseni koja plodovima i bojama laže i vara, a ubija leptire i laste.

Kad vjetar i oluja sve unište, djevojčica stoji sa ocem iznad bureta, kao ponovo iznad majčinog groba:

Otac me je držao za ruku i govorio da se bure ne može opraviti, da ga je oluj uništio, i da će sada i tako doći zima. A ja sam vrištala. Vrištala i drhtala s onim bolesnim očajanjem siročeta koje komšijske matere ljubi i u buretu letuje.

Bure je povezano sa smrću majke; ono što je na početku priče nagoviješteno, sada se zaokružilo i potvrdilo:

I kad se bure sklopilo i leglo, nad drvenom njegovom lešinom jecalo je dete, i mrtva stvar je našla svoga malog pesnika.

Pripovjedačica nije više mali pesnik, nego odrasla osoba koja se sjeća nekadašnjeg bola i mašte kojom mu se suprot-

stavljala. To je vrijeme nepovratno prošlo, ti su dani mrtvi, umjetnost nema više onu nevinu dječiju snagu da odagna bol i da se suprotstavi smrti:

To je mesto, zajedno sa kućom i dvorištem, prodato...

Da mi je da ga kupim, da ga uzidam u kulu, da kulu zabravim sa devet ključeva, od vremena na vreme bih se zatvorila u nju, i u mraku i ćutanju bih ludovala da se mogu zazidati tragovi mrtvih dana.

Priča se završava u izricanju želje koja se ne može ispuniti. Čini se nemogućim ponovo pronaći skrovište kakvo je bilo bure, kulu izvan prolaznosti vremena. Međutim, ta je kula ipak sazidana, *jezikom* pripovijetke *Bure*, stilskim postupcima čija brojnost i raznovrsnost ukazuju na vjerovanje autorice da umjetnost, ipak, jeste alternativa opštem propadanju i nestajanju.

U noći (Svetozar Ćorović) KO JE KRIV?

Svetozar Ćorović
U noći

Pod tankim, dronjavim pokrivačem zgurio se Triša i trese se, drhće od studeni. Napolju zviždi vjetar, drma šljemenom kućnim i zveči starim ćeremetima. Bubnjajući na počadali prozor, začepljen prljavim krpama, prokrada se i u sobu, igra se krajevima iskidane zavjese i vezenim peškirom ispod ogledala, podvlači se pod pokrivač i puše Triši uz noge, škaklji ga, štipka. Negdje u blizini kao da jauče nešto, cvili; čuje se kako u bašti krckaju zamrznute grane i udaraju jedna o drugu, a nadaleko, pod prozorom ili ispod tavanice, hršti okorjela daska pod miševijem zubima... Slušajući tu čudnu muziku grči se i stenje Triša pod tankim pokrivalom, plašljivo osluhujući: je li mu zaspao majstor, koji se nedavno vratio iz mehane, ljutit i pijan, i, ne svlačeći se, posrnuo na rasklimani krevetac.

Što ne spavaš, pseto? – okosi se majstor iznenada, kao pogađajući da ga kroz pomrčinu traže sanjive oči djetinje. – Hoćeš li se smiriti jedanput?...

Triša zamrije zaustavi dah. Bojeći da mu se ne spusti na glavu majstorova papuča ili prelomljeni svijećnjak, brže bolje zaklopi oči i pokuša da na silu zaspi.

Uzalud.

Vjetar šišti, bubnja na prozor, grane krckaju, ispod strehe kao da nešto reži, suvo, promuklo, kao majstor kad se probudi i počne psovati. Zatim, jasnije i glasnije, kao da zabrujaše sva zvona sa crkve i meko brujanje, kao sniježnim pramenjem omotano, topi se u pomrčini, razliva i jecajući se gubi iznad nakrivljenog dimnjaka. Napošletku kao da odjeknu poznata pjesma Trišinog sela: "Poljem se viiija ooj zor deliiiija"... Grub, oštar glas nečiji izvijao je pjesmu, – Triša je gotovo razumijevao riječi i ponavljao ih, dok ne završi jednim surovim vriskom od koga se zatrese kućno šljeme, a čađava stakla na prozoru sitno zaciliktaše...

Pjesmu je ovu posljedni put čuo kad su ga povelili iz sela. Uz pisku i zviždanje oštrog kosa izvijala se ona iz grla radosnih, krepkih kosača, rastolijegala se kroz modru uvalu i puzajući uz rumene grebeni lelujala se nad surim vrhovima, malaksavala... Tada je otac, vodeći ga za ruku tužna i uplakana, tješio ga i sokolio... Pričao mu nešto o teškom životu na selu, o mučnom radu, o znojju i motici. Zatim mu hvalio varoš, isticao nečuvene ljepote, spominjao razne gazde, koji su odavna sišli sa sela na zanate kao goli siromasi, a danas žive kao paše i veziri.

Bićeš srećan!... bićeš srećan! – ponavljao je otac po nekoliko puta, neprestano ga koreći što još jeca i briše suze. Kad naučiš zanat i počneš raditi, bićeš srećniji od svijeta nas... Za tvoje dobro, magarče, rastavljam te od kuće...

Nešto snažno kao da udari u prozor i stakla zajecaše, ciknuše... Huhuhuhuuuu, iznenada se zasmija neko i čitava ba-

šta zasmija se za njim. Stotinu debelih, jakih glasova kao da zadovoljno zagrohotaše: hohohooo. Oštar pisak kao odjek trube probi se kroz granje i uzleti uz dimnjak. I kao udaljena grmljavina da zamumla odozgo, za pomrčinom prekrivenih brda, i Trišin pokrivač zaigra, otrže mu se iz pomo-drele ruke, kojom ga podržavao...

Spavaj, životinjo! – okosi se majstor, koji se nemirno vrtio na krevetu i ječao kao ranjenik. – Zar se i od vjetra plašiš? Ko se plaši od vjetra?... Triša?... Na selu se nikad plašio nije dok je spavao pod teškim gunjem, između svoje braće i sestrara, kraj niskog ognjišta, na kome hukti vatra i zalizuje uz mrki, neravni zid uskakujući čak do greda...

I on čisto osjeti kako ga ta vesela vatra poče zagrijavati. Osjeti i miris tamjana, koji se u plavičastom dimu razlijevao po kući klanjajući se ispred ikone. I kao da ugleda krupne oči sijedog svetitelja kako ga pitomo i blago gledaju, kroz zasušenu granu ružmarina, kojom je ikona uvijek bila okićena. Spazi i nekolike grivne lješnika i tri vijenca osušenih smokava, kako vise na zidu ispod čađave grede; mati je to sačuvala za materica da daruju djecu, kada joj dotrče u gomili da ovećim konopcem za leđima i, ljubeći joj uvele ruke, tokorse zaprijete, da će je svezati... Tog časa kao da se dobro, nasmijano lice materino nadnese nad Trišu i topli prsti njezini kao da ga pošakiljaše po čelu...

Spavaj!...

Opet kao da počeše praskati ćeremeti, pucati... Zapomaga li neko, podviknu li?... Fijukanje, tutanj, praskanje, prolo-miše pomrčinu, iskidaše je, rastrzaše... Nastade čudno komešanje, hrvanje... Čitava kuća hrve se, bori i, ne predajući se drhti, trese se, lomi... Dimnjak poče krkljati, sruči se, zaogrinja na krovu i sita, oštra prašina sa tavanice zasu Trišu po licu, po kosi...

Da mi je pobjeći?... – uzdahnu Triša umotavajući se sve jače... – Eh...

I pomisli: šta bi radila braća i sestre kad bi ga opazili?...

Kao da ih gleda kako trče po avliji, po nerasprćenom snijegu, poskakujući, posrćući... Sa šubarama od snijega po bujnoj, neuređenoj kosi, sa pomodrelim jedrim obrazima i izgrebanim rukama viču, klikću i bacaju meke grude snijega jedno na drugo, guraju se, gone, vlažnim rukavima otirući suze, koje im od studeni i od smijeha udaraju na oči... Snažni, kosmati šarov, dahćući i lajući optrkuje oko njih, uskačuje im uz leđa kao da bi da ih obgrli jakim, prljavim šapama i zavaljuje se u snijeg, premeće se, sa isplaženim jezikom i razjapljenim čeljustima kao, takorse, prijeteći, da će nekoga ujesti, rastrgnuti.

Što i ja nijesam sa njima?... Rašta?... Zar sam našo neku sreću ovdje?... Zar je nijesam tamo ostavio? – tužno protepa Triša, a suze mu navriješe na oči.

Okorjela daska sve jače hršti pod mišijevim zubima, majstor na krevetcu prevrće se i ječi... Napolju, zapleten u smrznutim granama stenje neko, uzdiše, kriješti i tvrdim prstima grebe oko prozora. Prašina sa tavanica osipa se, prijanja po očima. Uz noge mili nešto hladno, vlažno, kao puž balavac...

– Ako se ne smiriš, dobićeš ćušku... Jesi li čuo?

I majstor, pokazujući stisnutu šaku opsova nešto krupno i opet jeknu...

KO JE KRIV?

Prva rečenica u priči, romanu ili nekom drugom književnom djelu, prilično je važna. Ova – *Pod tankim dronjavim pokrivačem zgurio se Triša i tresse se, drhće od studeni* – upoznaje nas s mjestom (sirotinjsko, jer je pokrivač *dronjav*) i vremenom radnje (osim što iz naslova znamo da je noć, saznamo i da je zima). Ona nas, također, upoznaje s Trišom, koji se *zgurio*. To znači da se smanjio, savio i sugerije nam da

ne živi dobro. Priča se ovom rečenicom otvara tako da želimo otkriti ko je Triša, zašto mu je hladno, i šta će se u vezi s tim u noći dogoditi.

Vjetar se *prokrada, igra, škaklji, štipka...* Personifikacija (figura u kojoj se stvarima i pojavama pripisuju osobine i mogućnosti ljudi) nagovještava da je *krivac* za Trišin položaj čovjek. Drugačije rečeno, iza činjenice da hladan vjetar ulazi u prostoriju stoje neki ljudski razlozi koji to čine mogućim.

Ko je taj krivac? Obratimo pažnju na rečenicu: *Slušajući tu čudnu muziku grči se i stenje Triša pod tankim pokrivalom, plašljivo osluhujući: je li mu zaspao majstor.*

Triša, dakle, ne dršće jedino zbog studeni. Osim neugodnih zvukova vani, on osluškuje disanje majstora, koji spava pored njega. Tako otkrivamo pravi razlog njegovog drhtanja – strah od majstora.

Pisac naglašava majstorove osobine; on je osoran, grubijan, pijanac. Tako se i odnosi prema Triši, grubo, osorno, prijeteći mu i vrijeđajući ga: *Što ne spavaš, pseto.* (I kasnije: *životinjo.*) Triša se zbog tih riječi osjeća manje vrijedan, jadan, ničiji (*pseto* je najčešće ulično), suvišan, beskoristan, opasan... Sve to jednom djetetu nije lako osjećati, i podnositi.

Vani je neprijatno, jezivo; led, miševi, vjetar... Takva atmosfera je u saglasnosti sa Trišinih osjećanjima, jer se osjeća usamljeno, prevareno, napušteno, zastrašeno. Vani nešto reži, kao *majstor kad se probudi*. Iz tog poređenja je jasno da se cijeli svijet personificirao u zlog majstora. Noć i hladnoća, koji su izvan kuće, strašni su jer se od njih ne može sakriti, pošto su oni pored Triše, s njim u postelji i od njih se nema gdje pobjeći.

Ali kako je Triša uopšte došao u takvu bezizlaznu situaciju? Pisac zna da na to pitanje mora odgovoriti, jer se takav ne-ljudski odnos starijeg čovjeka prema djetetu mora obrazložiti. Zato nas postupkom retrospekcije, vezujući je za Trišina sjećanja, vraća na događaje koji su doveli do ove noći. Saznajemo da nije samo majstor krivac. Kriv je otac, koji je Trišu tu dao na šegrtovanje. Otac je tu svoju odluku obrazložio. (*Bićeš srećan!... Bićeš srećan...*)

Otac vjeruje da će Triša, kad izuči zanat, biti sretniji od ostalih članova porodice. No, možda je to samo izgovor da smanji *broj usta* u kući. (Koja je to stilska figura – *usta* umjesto cijela *osoba*?)

Međutim, očevo poređenje sela i varoši nije objektivno. Otac je pristran. Selo prikazuje gorim, a varoš boljom nego što jesu. On to radi da bi Triša lakše prihvatio njegovu odluku.

(Bitno je, u vezi s pomenutom *krivicom*, razlikovati očeve motive od motiva majstorovih. Dok su prvi izazvani teškim socijalnim prilikama, drugi su posljedica lošeg karaktera.)

Uprkos očevim razlozima, Triša nije sretan u gradu i želi pobjeći. Protiv težine koju osjeća i koja ga pritišće bori se zamišljajući da je na selu, sa braćom i sestrama. Sasvim obrnuto od očevog prikaza sela i grada, Triša vidi, zna i osjeća da život u gradu nije bolji od života na selu. Ovu Trišinu spoznaju pisac nam predstavlja kontrastom: spram hladnoće u gradu i spavanja pored pijanog majstora, slika nam Trišin topli dom, gdje on spava između braće i sestara, pod gunjem, pored vatre.

Za razumijevanje priče važno je ne previdjeti u opisu doma detalj ikone:

Osjeti i miris tamjana, koji se u plavičastom dimu razlijevao po kući klanjajući se ispred ikone. I kao da ugleda krupne oči sijedog

svetitelja kako ga pitomo i blago gledaju, kroz zasušenu granu ružmarina, kojom je ikona uvijek bila okićena.

Time se zaoštava, pojačava i poentira kontrast; tamo je, u domu, Bog, ovdje, kod majstora, Boga nema. Dijete se nalazi izvan moći kućnog sveca zaštitnika. Ali, što djetetu pada još teže, izvan je majčine brige. U njegovom polusnu majka se nadnosi nad njega, da ga poljubi i kaže mu da spava. Ona je suprotnost majstoru: brižna i nježna.

Ali tu se san prekida, jer – *nastade čudno komešanje i hrvanje* – majstorovo pijano meškoljenje.

Pripovijedanje je u trećem licu, ali vrlo blisko Trišinoj tački gledišta. Pisac se trudi da pripovjedač *vidi* i *čuje* one stvari i onako kako bi ih vidio i čuo Triša. Pa ipak, da bi nas još više emotivno vezao za glavnog junaka, on u svoje pripovijedanje ubacuje dječakove misli. *Što i ja nijesam s njima?... Rašta?... Zar sam našo neku sreću ovdje? ... Zar je nijesam tamo ostavio?*

Umjesto odgovora na to pitanje, dobija majstorove prijetnje, da će ga istući ako se ne smiri.

Pisac je postigao da se suosjećamo s dječakom koji bez svoje krivice trpi. Ne možemo a da se ne pitamo zašto. Majstor se, nakon retrospekcije i dječakovih riječi ne čini više glavnim krivcem. Dječak ne bi patio da ga otac nije tu doveo i ostavio, obećavši mu sreću. Očeva odluka bila je motivisana siromaštvom, teškim životom na selu i procjenom da je život u varoši lakši.

Mi, zahvaljujući piscu koji nam je omogućio da cijelu tu situaciju vidimo dječakovim očima, znamo da očeva procjena nije bila dobra. Koristeći dječiju perspektivu on ovom pričom osuđuje društvene prilike u kojima su djeca žrtve siromaštva i neznanja.

(Takav umjetnički angažman, u kojem autor protestuje protiv nepravednih i surovih ekonomskih odnosa u društvu, karakterističan je za književnost realizma, čiji je Ćorović reprezentativni predstavnik.)

Sada i naslov priče dobija drugo značenje. Ne radi se samo o jednoj hladnoj i besanoj noći u životu dječaka, nego o društvu bez svjetlosti i nade, bez sunca i toplote, u kojem vlada socijalna nepravda i u kojem nevini stradaju.

Izokrenuta priča (Branko Ćopić)

STRAH I SMIJEH

Branko Ćopić
Izokrenuta priča

(Ova je priča pretrpjela zemljotres, pa je u njoj sve ispreturano. Pokušajte vi da svaku riječ vratite na njeno pravo mjesto.)

Tek je brdo izašlo iza sunca, a krevet skoči iz prostranog čiče, navuče noge na opanke, stavi glavu na kapu i otvori kucu na vratima.

– Gle, noćas je zemlja dobro pokvasila kišu! – začuđeno progunđa brk sučući čiču, pa brzim dvorištem požuri niz korake, istjera štalu iz krave i reče:

– Rogata livado, idi pasi u zelenoj kravi, a ja ću noge pod put, pa ću poći u drva da donesem šume.

Čiča stavi rame na sjekiru i namignu babom na svoje oko.

– Bako, skuvaj u jajetu četiri lonca dok se posao vrati s čiče. Danas će ručak slatko pojesti starca.

Put raspali niz čiču dižući svojom širokom prašinom oblake opanaka. Od toga se uplašiš neka kola, pa u trku izvrnuše konje, a uzda ispusti kočijaša i bubnu ledinom o leđa.

Događaj se uplaši od ovog neobičnog čiče i opruži polje preko nogu jureći brže nego brdo preko zeca. Najzad, kad je bacio sebe ispred pogleda, od zuba mu zacvokota strah i glava mu se diže na kosi: iz obližnjeg vuka virila je šuma!

– Au, sad je bostan obrao čiču! Obuzet ludim starcem, naš ti strah preskoči preko čakšira i podera trn, pa brže od polja potrča preko zasijane zvijezde.

Pred kućnom babom dočeka ga vjerni prag.

– Tako mi svetog vuka, eno nedjelje u šumi! – viknu glasi-
na hrapavim čičom.

Kuća se prepade, uskoči u babu i zabravi ključ vratima, a siroto drvo pope se na čiču i gore uhvati granom za ruke očekujući dvorište da dojuri do vuka.

STRAH I SMIJEH

Teško je bilo ne smijati se čitajući ovu priču. A šta je bilo smiješno?

To što rečenice zvuče *normalno*, ali su besmislene, jer su nemoguće. Kako su to bile nemoguće? Tako što se u njima glagoli odnose na *pogrešne* objekte. Rečenica ima smisao onda kad su predikat, subjekat i objekat povezani na smislen način.

Ono što nam Branko Ćopić otkriva jeste da se jezikom može *igrati*. (Iako to nije njegovo otkriće, ljudi se već dosta dugo igraju riječima: postavljajući zagonetke, naprimjer.)

Jedna od važnih osobina jezičke umjetnosti (književnosti) upravo je to – da jezik koristi na neki drugačiji i manje uobičajen način.

Pisac nas prosto tjera da podvojimo pažnju i pratimo istovremeno i šta se događa u priči i šta se događa u rečenici.

Kako bi ova priča izgledala kad ne bi bila izokrenuta?

Tek je sunce izašlo iza brda, a čiča skoči iz prostranog kreveta, navuče opanke na noge, stavi kapu na glavu i otvori vrata na kući. – Gle, noćas je kiša dobro pokvasila zemlju! – začuđeno progundā čiča sučući brk...

Bez jednostavne igre zamjenjivanja izgubila bi se i originalnost i neobičnost, ali bi priča i dalje bila smiješna, jer se radi o anegdoti. Anegdota rasvjetljava jednu osobinu vrlo čestu i raširenu među ljudima: da se u strahu zaboravlja na druge, postaje se sebičan.

Pa se zato ne smijemo samo jezičkoj zbrci, nego i babi i čiči koji su smiješni jer su dopustili slabostima da ovladaju njihovim karakterom.

Istina je da uplašeni ljudi čine stvari kojih se kasnije stide. Ali istina je i da nepomaganje drugima, ostavljanje drugih na cjedilu, često ima veze s egoizmom odnosno sebičnošću. Te osobine nisu vrline. Hrabrost nije samo jurišati s oružjem na neprijatelja, ili činiti takve neke velike i sudbonosne stvari. Biti hrabar može se i svaki dan, mnogo puta. Recimo, tako što će se reći istina i onda kad to ne donosi ugodu ili korist. Biti hrabar znači prevladati strah.

Međutim, Branko Ćopić nije prosto samo ispričao anegdodu, što znači da mu nije bio cilj narugati se ili nasmejati karakterima svojih junaka. (Ko poznaje djela ovog pisca, on zna da mu ruganje nikada nije krajnji cilj, i zato često čujemo da je njegov smijeh dobroćudan. On je takav jer Ćopić ne očekuje od ljudi da budu veći i jači nego što stvarno jesu. Ne optužuje ih ako to nisu.)

Na početku, on čitaoca poziva da u priči koja je pretrpjela zemljotres vrati riječi na njihova prava mjesta. Kakav zemljotres, odakle zemljotres?

Pa od straha. Prepala se i priča, potresla, i sve se u njoj *ispreturalo*.

Šta je Ćopić na taj način postigao?

Stao je na stranu svojih junaka. Pokazao je da razumije njihov strah. Istovremeno, nije ostao na tome, nego je otkrio i sredstvo kojim se strahu i slabosti može suprotstaviti – humor. Onaj ko se smije i onda kada ga je strah možda ipak neće zalupiti vrata bližnjemu koji traži pomoć.

METODIČKE SKICE

Pod pretpostavkom da će možda neko od nastavnika pokušati provjeriti vrijednost ove knjižice na času, dopustićemo sebi da skiciramo okvir u kojem bi se to moglo učiniti. Uz jednu važnu napomenu:

Ova su tumačenja nastala u toku rada na izradi novih ishoda učenja za predmet maternji jezik, a na osnovu prijedloga koje je uradila državna agencija. Glavna pretpostavka cijelog tog nedovršenog posla, ali posla koji je u toku, bilo je i ostalo uvjerenje da spiskovi obavezne lektire ne trebaju postojati, odnosno da zajednica koja obrazuje treba imati povjerenje u nastavnika i ostaviti njemu i đacima slobodu izbora tekstova podesnih za ostvarenje planiranih ciljeva.

U tom smislu pozivamo nastavnike i nastavnice da u praksi provjere ovdje ponuđeni metod, imajući na umu da one ne vrijedi mnogo bez dopuštenja stvarnosti iz koje đaci do-

laze da prisustvuje času. To je čak važnije od toga hoće li pratiti naša *podvlačenja* teksta. Prijedloge koji slijede, kao i tumačenja koja su im prethodila, treba stoga prihvatiti kao moguće izbore, a ne kao nove kalupe za misli.

Grigor Vitez, *Ševina jutarnja pjesma*

Jedna vrijednost koju ova pjesma afirmiše je život, a do tog zaključka trebala bi dovesti analiza. Kako je za analizu potrebno ovladati nekim pojmovima, konkretno vizulenom i akustičnom lirskom slikom, nastavnik bi učinio mudro ako bi tome posvetio cijeli jedan čas, koji bi prethodio ovome. Za pripremu tog časa moglo bi mu poslužiti ovo objašnjenje pojma lirske slike:(5)

Lirika

*Promatram iz dalčka čovjeka koji pjeva
a ne čujem ga, mogu izmisliti bilo koju
pjesmu i staviti mu je u usta jer on zijeva
samo, bar što se mene tiče, a ipak meni
možda je namijenjena ta pjesma, kad je cijeni
toliko da je pjeva za sebe sav u znoju
nevidljivom također, koji se ipak cijedi
i meni jer ga gledam s naporom što ga stvara
ta udaljenost moja i njegova, u zraku
nastaje iznenada večer i možda vrijedi
uputiti se tamo, do njega, možda vara
oko me, ili čovjek, taj, koji pjeva, laku
namjestivoši mi klopku u kojoj, kad mu priđem,
čeka me njegov (?) glas*

(Luko Paljetak, *Čovjek koji pjeva*)

(5) Iz Književnog pojmovnika za osnovnu i srednju školu, *Od slova do smisla*, koji će uskoro biti objavljen u ediciji *Lektira narodu*.

Nasred jednog čudnog rama

Ukaza se slika nama:

Kroz kišu što pada, pada,

Leti ptica ponad grada.

Al kroz trenut: nema više

Ni te ptice, ni te kiše.

Iz istoga rama sada:

Sija sunce iznad grada.

(Još da dodam: sliku ovu

Svi sem mene prozor zovu.)

(Duško Radović, *Čudna slika*)

Lirika – jedan od tri književna roda, karakterističan po formi teksta u kojoj se prepoznaju stihovi i strofe, ali još više po sadržaju, okrenutom pojedinačnom doživljaju, utisku, osjećaju. Za razliku od epa i drame, gdje su u prvom planu sukob i radnja, lirika je intimnija, i uglavnom znatno kraća. Jezik lirike se razlikuje od jezika proze, manje liči svakidašnjem govoru, bogatiji je zvučnim i ritmičkim figurama, više odstupa od gramatičkih i pravopisnih pravila, zbog čega se od čitaoca često traži veći napor u razumijevanju smisla.

U vezi s lirikom su pojmovi:

Lirski subjekt – zamišljeno biće koje nam govori i predstavlja svijet lirske pjesme, glas koji čujemo dok čitamo, ono *ja* čija zapažanja, utiske, razmišljanja prepoznajemo u pjesmi. (Npr. u *Ševinoj pjesmi* lirski subjekt je ptica.) Umjesto *lirski subjekt* može se reći i pjesnik, ali treba paziti da se on ne poistovjeti sasvim sa stvarnim autorom pjesme.

Lirska slika – manja cjelina unutar lirske pjesme, dovoljna da zamislimo neku sliku iz realnog života. Tu sliku *vidimo*, ali ona nikad nije kopija stvarnosti, jer joj nedostaju mnogobrojni detalji. Ona je *izoštrena* slika, sa svrhom da nam usmjeri pažnju na ono što pjesnik *vidi*, pozivajući nas da otkrijemo i razumijemo zašto baš u to gleda, kakvim se odabirom riječi poslužio kreirajući tu sliku, i u kakvom je odnosu sa slikama koje joj prethode i s onima koje je slijede.

Prema tome kojem se našem čulnom iskustvu obraćaju, slike mogu biti, u primjerima koji slijede: *vizuelne*, koje se odnose na čulo vida (Musabegović, *U mekoj plahti*), *zvučne* ili *akustične*, (Alečković, Kišević, Preradović), *taktilne*, koje se odnose na dodir, opip (Kovačić) i *olfaktivne*, koje se odnose na njuh (Matoš).

Sever onda urlik pusti

i fijuče, i fijuče,

i rešeta ševar gusti

i dudove grane huče

i postanu mrtve vode

po rekama ljudi hode

(Mira Alečković, *Vojvodina*)

*Iz vedra neba
iz šupljeg vedra
srebrn tuš
u doboš zagrominja*
(Enes Kišević, Kiša)

*Umjesto istaknutog mjesta
u dugoj povorci šarenih vijenaca,
crnih odijela skovčenih kao u švrake,
naočala na kukastom nosu
iz kojih izvire posmrtni govor,
sporih koraka u blatu,
udara vlažne zemlje od kovčeg,
umotao sam se u toplo ćebe,
stavio glavu pod jastuk,
udahnuo na usta oprana kaladontom,
i skupio se u fetus što pluta
po hemijskim tvarima u staklenoj posudi.*
(Senadin Musabegović, U mekoj plahiti)

*(Kakva moć je vjetra koga) –
Zuji, zveči, zvoni, zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči –
To je jezik roda moga!*
(Petar Preradović, Jezik roda moga)

*Po goljoj koži, po leđnome jarku,
Niz trbuh, prsa, slabine i bute
Potočić studen pali vatru žarku,
Dube u mesu kanaliće ljute.*
(Ivan Goran Kovačić, Jama)

*Mlačna noć; u selu lavež; kasan
Ćuk il netopir;
Ljubav cvijeća – miris jak i strasan
Slavi tajni pir.*
(Antun Gustav Matoš, Notturmo)

*Ura! U rat! – ori se iz kafane.
Peskar i Mandil Afera ljube se i skaču:
– Junaci! – viču uglas – unapred nam srećne rane!
Smrdi rakija i pivo.
Ljudi se smeju i plaču.*
(Oskar Davičo, Detinjstvo)

Lirske slike mogu se javiti i u proznim djelima. Naprimjer, u kratkoj priči *Tišina* Davida Albaharija:

Prvo se čuje tišina. Posle uvo počne da razabira detalje: pucketanje, bruj, tihi huk, zvon. I bilo se oglašava, potmulo, onako kako se krv obrušava. Škripne pod. Kvrncne greda. Zazveči prozorsko staklo. Pomeranje prsta je eksplozija od koje zabole bubne opne. Onda se sve primiri. Potom se kap otkine sa slavine i tresne na dno sudopere. Metal odjekne bolno, kao starac. Usne se razdvoje uz prasak. Trepavice šušnu. Vazduh zacvili u nozdrama. Ništa više ne može da primiri srce, ponajmanje ruka koja se spušta na grudi i steže ih sve dok prsti ne pobele.

To znači da podjela književnosti na rodove ne može biti strogo provedena, i da će umjetnici sa svojom potrebom da narušavaju pravila uvijek biti za korak ispred onih koji ta pravila nastoje uspostaviti, opisati i poučavati.

Za početak časa nastavnik bi mogao upriličiti slušanje teme *Bumbarov let* iz opere *Bajka o caru Saltanu*, Rimskog-Korsakova, uz projekciju slike bumbara. Cilj bi bio da đaci ustanove razliku između informacija koje dobiju gledajući, odnosno slušajući. Također, dalo bi se izvesti da đaci prvo čuju insert iz nekog filma bez slike, potom sliku bez tona, i onda sve zajedno. (Naprimjer, iz filma *Magareće godine*.) Analiziraju utiske i upoređuju ih. Zaključuju da zvuk također može izazvati sliku u našoj svijesti.

Igra: na ekranu se mijenjaju slike životinja. Đaci nakon svake promjene oponašaju način njenog oglašavanja, a jedan među njima, koji je leđima okrenut ekranu, nastoji prema zvuku pogoditi šta je na slici. (Ovca, konj, magarac, kokoška...) Ovako bi se mogao objasniti i pojam **onomatopeje**, za šta je ova pjesma ilustrativna.

U glavnom dijelu časa đaci bi se uvjerali, analizirajući pjesmu, kako se zvučna slika može *proizvesti* napisanim tekstom. Ukoliko im taj posao bude zanimljiv i naporan, vjerovatno će rado uraditi i jednu moguću domaću zadaću: da sami pokušaju napisati neki primjer zvučne slike.

Šukrija Pandžo, *Posljednje laste*

Pjesma, kako je to analiza pokazala, ističe pokretljivost kao prednost. To bi mogao biti i cilj časa, da đaci razgovaraju o putovanjima. Također, pojmovi koji bi se mogli usvojiti ili ponoviti u vezi s ovom pjesmom su ritam, rima, poenta.

U uvodnom dijelu časa đaci bi odgovarali na pitanja o putovanjima. Naprimjer, kako je Kolumbo otkrio Ameriku, ili kako su ljudi odletjeli na Mjesec, ili kako se i zašto postaje *emigrant*, ili šta su mane a šta prednosti kampovanja. Iz kojih sve razloga ljudi putuju? Svrha ovih pitanja je spoznaja da postoje barem dvije vrste putovanja: ona na koja ljudi idu iz radoznalosti, sa željom da nešto otkriju, i ona na koja se odlučuju jer žele pronaći bolja mjesta za život. Laste iz pjesme o kojoj se ovdje govori putuju iz ovog drugog razloga. Iako odlasci i rastanci mogu biti teški, čovjek ne bi morao pristajati na život kojim nije zadovoljan. Vezanost za neko mjesto, zemlju, tlo, zavičaj ne mora biti toliko jaka da se ne može prekinuti, ako se negdje drugo može živjeti sretnije. Najzad, zašto nam cijela planeta ne bi mogla biti zavičaj? Možda bi ovakvo tumačenje moglo doprinijeti razbijanju stereotipa o tuđini koja je neprijateljska, i o strancima koji nikad nisu tako dobri kao *naši ljudi*?

U svakom slučaju, laste odlaze i vraćaju se, i to čine jer je tako prirodno, jer je tako najbolje za njih. Da je drugačije, pjesnik ne bi slao i sunce za njima.

Dobriša Cesarić, *Jesen*

Vrijednost o kojoj bi se dalo govoriti povodom ove pjesme je upornost, volja za životom, nepristajanje na predaju, istrajnost... Ali do te teme moglo bi se, u okviru jednog časa, doći poizdalje. Naprimjer, razgovorom vezanim za nekoliko poznatih slika pejzaža, ili prosto pogledom kroz školski prozor.

(Pejzaž: u geografskom smislu jedna prostorna cjelina karakteristična po prirodnim zanimljivostima ili ljepoti. Najčešće se, međutim, odnosi na slikarstvo, gdje predstavlja motiv iz prirode u širokom planu, viđen i slikan iz veće daljine. Kada u poeziji lirska slika sadrži opis nekog krajolika ili predjela, ona se naziva pejzažnom.)

Nakon što odrede šta čini lirsku sliku pejzažnom, daci bi se usredotočili na tekst pjesme. Pod pretpostavkom da bi analiza dovela do poente koju smo ponudili u tumačenju, kraj časa otvorio bi se za razgovor o tome da li je bolje sebe zavaravati da su stvari bolje nego što jesu, ili ih prihvatiti upravo takvima kakve jesu, pa onda vidjeti šta se sve realno može učiniti da budu bolje.(6)

Duško Trifunović, *Čist zrak*

Duško Trifunović napisao je ovu pjesmu, ukoliko je naše čitanje bilo *tačno*, iz protesta zbog socijalne nepravde koja se čini radnicima. Tako bi se razgovor s đacima u vezi s ovom pjesmom mogao usmjeriti na temu društvenih nejednakosti, razlike između bogatih i siromašnih, društvenih podjela u kojima jedni rade teške i slabo plaćene poslove, dok je sa drugima obrnuto.

(U vezi s usvajanjem književnoteorijskih pojmova, na času bi se moglo govoriti o socijalnoj lirici, poenti, hiperboli, kontrastu...)

(6) Ova bi pjesma mogla poslužiti i kao primjer nekih loših stilskih rješenja. Naprimjer, u četvrtoj strofi motivi se ponavljaju u slabijem obliku – *livade* i *polja* nakon *poljana*, *vjetar* nakon slike uzburkanih jezera, nakon *tuge tužno*. I *travke* je slabo, jer ga opravdava uglavnom rima. Cijela strofa je pleonastična. Utisak se malo popravlja u trećem stihu, najprije zbog aliteracije na *št* i asonance na *u*.

U uvodnom dijelu časa, đaci bi iskazali i obrazložili svoje viđenje pravednog vrednovanja i nagrađivanja rada, konkretno na jednom hipotetičkom (a možda i stvarnom) slučaju. Učenik koji je prepisivao dobio je peticu, a učenik od koga je prepisivao četvorku. Da li bi *četvorka* trebala da se buni ili da ćuti? Zašto? Da li bi *petica* trebala da se buni ili da ćuti? Zašto? U glavnom dijelu časa, analizom pjesme *Čist zrak* đaci bi lakše shvatili šta je pjesnik htio reći i, možda, zaključili da nepravdi ima tačno onoliko koliko se o njoj ćuti, odnosno koliko joj se ljudi ne suprotstavljaju.

A za domaći zadatak mogli otkriti da li se (i ako da, kakve) nepravde čine i njihovim roditeljima? I šta roditelji čine protiv toga.

Može li se u vezi s tim učiniti i nešto više, osim napisati pjesma?

Nasiha Kapidžić-Hadžić, *Vezeni most*

Školski čas u cijelom njegovom trajanju dalo bi se ispuniti odgonetanjem u analizi kako jedna sintagma od dvije sretno spojene riječi kroz pjesmu izrasta u simbol životne radosti. Đaci bi se mogli na samom početku pozvati u igru književnih detektiva, čiji bi cilj bio odgonetnuti značenja mnogobrojnih stilskih postupaka za koje se autorica odlučila. Ukoliko odgonetanje bude brzo i uspješno, mogla bi se na času otvoriti rasprava o *životu nakon života*. Pažljiv nastavnik možda bi uspio pokazati kako materijalizam ne vodi u pesimizam ili depresiju. Nevjerovanje u raj i dušu ne sprečava čovjeka da besmrtnost vidi, doživi i slavi u stalnom obnavljanju života na zemlji, u nebrojenim raznovrsnim njegovim oblicima.

Isak Samokovlija, Dječak Aron

Spremnost da se brani slabiji, hrabrost, suosjećajnost, to su vrline koje ima glavni junak ove priče i vrijednosti koje bi se na času mogle istaći. U vezi s usvajanjem književnoteorijskih pojmova, nastavnik bi tu imao povoda da se fokusira na *er-formu, sukob, motivaciju, dijalog...*

Ukoliko se za priču odvoje dva školska časa, u prvih pola sata rada đaci bi prvo izrekli svoja saznanja o progonu Jevreja u Drugom svjetskom ratu, u Evropi i u Bosni i Hercegovini; ko je, zašto i kako to činio? (Primjereno uzrastu, dovoljno je da prepoznaju nepravdu koja se jednoj grupi ljudi činila na osnovu njihovog porijekla.)(7)

U glavnom dijelu dvočasa analizom priče pokazalo bi da ona, iako na prvi pogled govori o prijateljstvu dječaka i psa, govori o nečem puno važnijem i opštijem.

Možda bi vrijedilo skrenuti pažnju đacima na to kako je djetetova odlučnost učinila da i odrasla osoba poduzme konkretnu akciju.

U završnom dijelu časa đaci bi se pozvali da raspravljaju o tome mogu li djeca uticati na odluke odraslih i mogu li na taj način biti akteri političkih zbivanja.

Isidora Sekulić, Bure

Za ovu priču Isidore Sekulić bilo bi optimalno, u okviru sadašnjeg plana, odvojiti barem dva časa. Od vrijednosti za koje se ona zalaže, a da ih desetogodišnjaci mogu prepoznati u svom iskustvu, izdvojili bismo umjetničko stvaralaštvo.

(7) Pošto o II svjetskom ratu *zvanično* ne znaju ništa, jer se II svjetski rat u nastavi istorije obrađuje tek u devetom razredu (Još jedan primjer neosmišljenosti nastavnog plana i programa!) nastavnik može imati pripremljene odgovore, odnosno priču koja će objasniti zašto je 1940. godina važna za priču.

(Priča je zgodna i da se u vezi s njom prate efekti pripovijedanja u prvom, odnosno u trećem licu, kao i da se pažnja posveti stilskim figurama epitetu, poređenju i anafori.)

U prvom dijelu dvočasa đaci bi razgovarali o ulozi jezika u saobraćanju (komunikaciji) među ljudima. Šta se jezikom može a šta ne može reći? Kada je važno i korisno govoriti *lijepo, umjetnički*? Po čemu se prepoznaje umjetnički jezik? U glavnom dijelu časa đaci bi pokušali vidjeti u čemu se sastoji posebnost, zanimljivost, neobičnost, bogatstvo jezika (stila) pripovijedanja.

Đaci bi pokušali ponuditi odgovore na pitanja:

Šta je sve *umjetničko* u priči Isidore Sekulić? Koja stilska sredstva su ostvarila kakve efekte? Kako je njen izbor riječi uticao da zamislimo slike, da ih doživimo, kako je ona *upravljala* našom pažnjom, kako nas je vodila kroz svoju misao?

Šta je ona takvim umjetničkim jezikom ostvarila?

U drugom dvočasu bilo bi dobro povezati *ljepotu* stila s ulogom koju mašta ima u životu djevojčice, pokazati kako je stvaralaštvo čovjekova odbrana od straha, kako se stvaranjem čovjek opire prolaznosti i smrti.

Čas bi se mogao završiti izražavanjem stavova o tome da li je danas, i ako jeste, kada i zašto potrebno i korisno pisati i govoriti *lijepo, umjetnički*.

Hans Christian Andersen, *Carev slavuj*

Vrijednost koja je ovom pričom jasno istaknuta je prijateljstvo. U vezi s formalnim ciljevima, kao pojmovi za usvajanje nude se kompozicija (uvod, zaplet...) i fabula.

U uvodnom dijelu časa dalo bi se razgovarati s đacima o tome koliko koriste tehniku: mobitele, televizore, tablete, računare i koliko im oni znače. Kako su se osjećali kad su dobili prvi put neku vrijednu tehnološku stvarčicu ili neku vrijednu igračku? Da li im se ikad to pokvarilo, da li su bili tužni, razočarani?

Nakon ovakvog uvoda lako bi se mogli poistovjetiti s carem, koji je glavni lik bajke i iz njegove perspektive shvatiti koliko tehnika može biti otuđujuća i koliko je prijateljstvo važno, ničim zamjenjivo.

U završnom dijelu časa đaci bi pokušali dati odgovore na pitanja kada i zašto igračka, stroj, predmet, ne može zamijeniti živo biće. Zašto djetetu televizor ne može zamijeniti prijatelja?

Svetozar Ćorović, *U noći*

Možda bi se, iako priča nudi više mogućnosti, u vezi s njom moglo na času govoriti o dječijim pravima (iako bi jednako opravdano bilo da se razgovara i o razlozima za ekonomske nejednakosti). Razgovor bi mogao otpočeti temom školovanja. Ko danas ide na zanate i zašto se to smatra manje vrijednim? Koji bi zanat đaci izabrali da se takav predmet uvede u školu? Da li je *šegrtovanje* dobar način učenja? Šta su mane, a šta prednosti?

Nakon analize priče, u kojoj bi Trišin položaj razumjeli kao dio procesa školovanja, đaci bi rekli šta misle o pravu roditelja da odlučuju u njihovo ime. Da li roditelji svoj položaj nekada zloupotrebljavaju? Da li oni uvijek donose najbolje odluke? Može li ljubav uvijek nadomjestiti nedostatak znanja, u rješavanju teškoća i problema? Šta bi to uopšte bila prava djeteta, i kakve veze ona imaju s kvalitetom i ciljevima obrazovanja.

(U drugom slučaju, pitanja bi se mogla odnositi na siromaštvo: zašto na svijetu ima toliko gladnih i siromašnih? Šta je uzrok siromaštvu? Jesu li siromašni krivi zato što su siromašni? Je li Triša kriv za prilike u kojima se nalazi?)

Kao domaći zadatak đaci mogu ocijeniti koliko je naslov priče *dobro pogođen*. (I ako misle da nije, ponuditi bolji.) To bi ujedno bila prilika da razmisle o važnosti i funkciji naslova književnog djela.

Što se tiče zahtjeva da se čas iskoristi i za upoznavanje s književnoteorijskim terminima, priča nudi mogućnost da se obrade *unutrašnji monolog lika*, kontrast, personifikacija, opisi ambijenta u funkciji psihološkog portretiranja.

Branko Ćopić, *Izokrenuta priča*

Priča je kratka i pretpostavljamo da bi za razgovor o njoj bio dovoljan jedan čas. Tema oko koje bi se razgovor vodio mogla bi biti hrabrost.

U prvom dijelu časa đaci bi razgovarali o dvije riječi koje se završavaju glasom *h*: strah i smijeh. Kada se bojimo a kada smijemo? Je li smijeh uvijek *dobar* a strah *loš*?

U drugom dijelu časa razgovor bi se dotakao Ćopićeve priče. (Strah *čuva* od opasnosti, smijanje slabijem i ruganje *nisu dobri*.) Može li se igrom vježbati / trenirati *nestrašljivost*? Primjer da su i riječi igračke kojima se može igrati je zagonetanje: Šta ulazi na jednu rupu, a izlazi na dvije? I koja je škola puna đaka, a nigdje nema vrata? (Hlače, lubenica.)

Prethodno se glasno čitanje priče može povezati s igrom: đaci se ne smiju nasmijati dok slušaju tekst (a onaj ko čita može ih načinom čitanja nasmijavati).

U završnom dijelu časa đaci bi odgovarali na pitanja: Kada je pisanje pjesme ili priče igra? Igra li se pjesnik riječima i slovima? Kako čitanje knjiga može biti vježba za ispravno postupanje?

I zadaća bi mogla biti zanimljiva, na isti način; đacima bi se mogao dati zadatak da opišu neke (stare, narodne, zaboravljene) igre kroz objašnjenje pravila. Bilo bi zanimljivo povezati ovu priču s časom likovnog, pa zamoliti đake da je pokušaju ilustrirati. Kako bi to izgledalo siroto drvo koje se popelo na čiču, naprimjer. Na kraju bi se od najuspješnijih ilustracija mogla napraviti slikovnica.

Školegijum trećom knjigom iz serije **Lektira narodu**, a prvom pod naslovom **Šta je pisac htio da kaže**, nastoji čitanja književnih djela sa spiskova obavezne školske lektire učiniti zabavnim, zanimljivim i izazovnim, polazeći od pretpostavke da se ona mogu razumjeti, da pažljiv čitalac može shvatiti zašto su uopšte napisana i zašto ga se baš takva tiču.